

D

L. REBREANU

Ino. A. 41.334

X.S.

~~59634~~ 270107

Doublet

RĂSCOALA MOȚILOR

8528

1919

GRAND
HABU GLUCERU

BUCUREȘTI

Editura Librăriei A. Stănciulescu

1919

~~59634~~ 270107

Dublet

Cartea aceasta, scrisă fără nici o pretenție în anul 1915, trebuia să apară atunci și să servească la popularizarea celei mai dure-roase și mai înălțătoare tragedii din istoria Transilvaniei românești.

Din motive independente de voința mea, volumașul se tipărește deabia azi, după izbândirea unirii cu Ardealul.

Nădăjduesc că acum „Răscoala Moșilor” va cuceri și mai repede inimile tuturor românilor.

1919

L. R.

Povestirea e istorică. Poate chiar prea istorică, prea seacă, prea simplă... Inadins am dorit-o astfel. Tragedia care se sbate în paginile următoare este cea mai grozavă din toată viața neamului nostru.

Am crezut deci că nu mai are nevoie de fraze pentruca să emoționeze. Faptele, în toată goli-ciunea lor, vor înduioșa sufletele cele mai tari.

Izvoare am avut multe. Dar cea mai folositoare ne-a fost „Revoluția lui Horia“ de Nicolae Densușianu.

Am întrebuintat-o cu dragoste și cu prisosință, iar pe-allocuri am reprodus chiar pasagii întregi dintr'însa.

Revoluția lui Horia este unul din cele mai însemnate evenimente din istoria românilor transilvăneni. Revoluția aceasta, cu toate cruzimile ei, cu toate urmările ei, cu tot entuziasmul ei este începutul unei epoci noi în viața românilor subjugăți și poate chiar în viața neamului românesc întreg. Idei noi răsar dintr'însa și pe urma ei în orientarea politică, principii noi și tendinți noi în privința viitorului neamului sunt rezultatele jertfelor grele și înfricoșătoare suferite de miile de țărani, în frunte cu cei trei căpitani, Horia, Cloșca și Crișan.

Nașterea răzvrătirii se face din pricina asuprirei crunte a poporului de către nobilimea ungurească și, ca atare, urmarea strivirea și chiar nimicirea nobililor și mai ales a privilegiilor boerești. Totuș adevăratul scop al revoluției era altul, mai mare, mai frumos. Lupta se dădă pentru scuturarea jugului străin, pentru libertatea națională, pentru recunoașterea

neamului românesc ca națiune alcătuitoare de stat. Țăranii răsculați cereau ca să aibă și dânșii drept la o viață mai bună, căci sarcini și nevoi aveau prea multe. Țăranii și-au dat seama că, deși greutatea țării le poartă ei singuri, totuș dânșii n'au nici un drept în țara lor, pe pământul lor udat și frământat atâtea veacuri pe rând de sângele și sudoarea strămoșilor lor.

Neamul românesc din Transilvania s'a ridicat în memorabilul an 1784 împotriva robiei feudale nu numai pentru a obține o simplă ușurare a sarcinilor iobăgești, dar fiindcă simția că e merit să aibă o soartă mai bună. Răzvrățiții doreau pământul ocupat pe nedrept de nobilii străini, fiindcă aveau conștiința că pământul acela a fost al lor odată și le-a fost furat. Poporul român doreă stăpânirea Transilvaniei fiindcă se credeă, cu drept cuvânt, singurul moștenitor legitim al acestei țări. Și în sfârșit vroia să suprime pe străinii care se făcuseră stăpâni pe pământul lui, fiindcă n'a încetat o clipă să se considere singura națiune legală în Transilvania, adusă acolo de mii de ani, crescută, îmbătrânită, sângerată acolo în toate furtunile pe cari le-a revărsat istoria asupra fiilor ei năpăstuiți.

Conștiința națională, conștiința libertății și a drepturilor de neam se deșteptase mai de mult în sufletul poporului românesc de peste munți.

Mulți, foarte mulți români buni își vărsaseră sângele pentru ideea această nobilă în cursul veacurilor. Dar niciodată silințele românilor n'au fost atât de energice și de intensive, sentimentele lor atât de aprinse, mișcarea națională atât de vie, victimele atât de numeroase ca în secolul acestei revoluții.

Două veacuri grele, dureroase au trebuit ca să libereze neamul românesc din Transilvania de jugul limbei slăvone în biserică. Secolele XVI și XVII... Veacul următor era parcă menit să-i libereze din robia boerească și din robia politică.

Revoluția lui Horia nu e cea dintâi revoluție românească în Transilvania. S'au răsculat iobagii la 1437 și la 1514. Dar pe când atunci ținta eră recâștigarea libertăților ce le avuseseră în primele secole ale regalității ungurești — când țăranul român fusese militar și cetățean al patriei cu toate drepturile cuvenite — acum, la 1784, românii luptă pentru libertate și naționalitate... Ideile conducătoare, poate inconștiente dar instinctive, erau acum mai înalte. Cu revoluția aceasta se încheie parcă un trecut dureros și începe o epocă nouă, tot de lupte, epoca luptelor de naționalitate.

Pentru străini însă revoluția această pare ceva neexplicabil și mai ales pareă pe atunci. Nobilimea ungurească, în complicitate cu legislația ungurească au izbutit să ascundă cu de-

săvârșire un popor întreg și cel mai numeros din Transilvania. Scoși din viața politică, românii ajunseseră într'un rând ca vechii sclavi pe care nimeni nu-i socotea decât ca niște animale bune de-a munci pentru bunurile așupritorilor...

Revoluția lui Horia a arătat deodată lumii— în lumina flăcărilor care răz bunau împilări seculare—că poporul românesc e vrednic de viață, că cere dreptul la viața întreagă și, dacă dușmanii lui nu i-l dau, e gata să și-l ia singur, cu puterile sale firești...

Robirea românilor, în Transilvania, s'a făcut încetul cu încetul, în cursul mai multor veacuri cu o stăruință uimitoare din partea veneticilor care urmăreau zdrobirea și nimicirea lor desăvârșită.

Regii Ungariei încep a dărui la particulari și biserici pământurile românești, făcând astfel să dispară vechile instituții ale românilor. Voievodatele române dispar și ele pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, iar nobilimea română, clasa puternică a neamului, se transformă încetul cu încetul în nobilime „ungurească, silită pe urmă a trece la catolicism pentru a-și putea păstra privilegiile și proprietățile. La sfârșitul veacului al XV-lea procesul de disolvare a nobilimei române e terminat. În Transilvania nu mai sânt decât iobagi români. Poporul românesc a rămas ca o turmă fără păstor...

Tot astfel se schimbă și situația țăranilor români, care fuseseră moșneni, proprietari. Pă-

mânturile lor sunt dăruite nobililor unguri sau bisericilor catolice, iar dâșii ajung, din proprietari militari și oameni liberi, iobagi fără pământ și fără drepturi.

Țărănimea însă și-a păstrat cu îndărătnicie naționalitatea și credința, și a rezistat cu o tărie admirabilă tuturor încercărilor de desnaționalizare prin limbă sau religie.

Curând însă legislațiunea ungurească avu grije să suprime pe români cu totul din rândul poșoarelor țării, să le răpească toată însemnătaea politică și să-i arunce în cea mai grea robie.

Poporul român, deși e băștinaș, e declarat străin în țara lui, tolerat numai pentru nevoile statului, adică bun pentru a munci, ca robii și animalele, pentru folosul economic al domnilor, al națiilor ungurești, săsești și săcucești.

Moșia țaranului, deacuma, e considerată ca proprietatea stăpânului său, fără a avea dreptul să se mută dela un domn la altul. Țăranul e osândit la o muncă perpetuă în folosul boierului străin, câte 4—6 zile pe săptămână, și totuși mai e silit să-i dea a noua sau a zecea parte din recolta lui, precum și un anume număr din toate produsele sale. Țăranul plătește toate impozitele și sarcinile publice, cheltuelile pentru susținerea armatei, pentru administrația comitatelor, întreținerea drumurilor și a podurilor, diurnele deputaților. Țăranul e supus la stoarcerea și abuzurile funcționarilor publici,

care trăiau numai din amenzile și taxele nelegale ce le scoteau din sudoarea iobagilor. Țăranul e supus la arbitrarul și justiția implacabilă a domnilor, e prins în jug ca dobitoacele, e pedepsit, bătut, scos de pe moșii, aruncat în lanțuri, trimis și uitat prin închisori, mutilat și ucis chiar de stăpânul lui care avea și dreptul de viață și moarte asupra iobagului.

Dar înafară de greutatea acestora, comune tuturor clăcașilor, românii mai aveau de suferit și din pricina credinței și a naționalității lor. Episcopii români sunt priviți caeretici, aruncați în închisori; preoții sunt puși într'un rând cu iobagii; biserciile românești sunt profanate sau răpitate și transformate în biserici catolice sau reformate; sărbătorile românești nu sunt respectate, iar țăranul român e silit să cheme la patul morții pe preotul catolic sau protestant. Apoi mizeriile provenite din antagonismul național care a existat totdeauna în Transilvania: poporul român e considerat ca un element periculos în țară, batjocorit, tratat în fața legi mai rău ca alții... Insfârșit opresiune și ca rob, și ca biserică, și ca națiune... Numele de român ajunsese aproape sinonim cu clăcaș, rob, vierme...

În asemenea împrejurări nu e de mirare că răscoalele, mai mari sau mai mici, s'au ținut lanț, că sârmanii năpăstuiți căutau din când în când să scuture jugul asupririi, fie chiar și cu prețul morții sau a sângelui lor.

III

Revoluția din 1784 începe în munții Abrudului...

Românii de-aici se bucurau, din vechime, de unele drepturi și libertăți speciale—aveau chiar un voevod al lor până la 1547. Făceau serviciu militar și mai dădeau regilor un anume număr de piei de vulpe, jder, veverițe, etc. Mai târziu, pentru impozitele în natură, se introduse o taxă de răscumpărare în bani. Totuși, dela 1715 încoace, abrudenii încep să fie considerați ca iobagi ai statului, taxa în bani e privită ca o răscumpărare a sarcinilor iobăgești, iar pământurile, munții lor ca făcând parte din domeniile statului. Taxa de răscumpărare se urcă mereu. La 1775 toată nu eră decât 5859 florini; la 1783 însă ajunge la cifra de 21.555 florini. Ba în afară de taxa aceasta enormă îi se mai impuseră și alte sarcini: zile de lucru, dijme... Insfârșit situația „băeșilor” devine mai rea decât a iobagilor...

Din pricina aceasta se iviră o mulțime de conflicte între români și funcționarii domeniului. Dar agitația cea mai mare o produse conflictul din 1778.

În anul acesta patru comune românești din munții Abrudului, și anume Păul-mare, Vidra, Câmpeni și Bistra, hotărâră să se plângă la guvernul transilvan împotriva diferitelor abuzuri ale funcționarilor domeniului. O deputațiune numeroasă fû trimisă la Sibiu, unde eră reședința guvernului. Plângerea țaranilor însă n'a fost ascultată. Din contra membrii deputațiunei fură dați în judecată și pedepsiți cu 12—25 bețe fiindcă au molestât, fără motive suficiente, înaltele autorități din Sibiu, fiindcă și-au uitat respectul și supunerea datorite către funcționarii domeniului, fiindcă au plecat cu dușumul și cu gălăgie la Sibiu ademenind și pe locuitorii altor comune să petiționeze...

Românii văzând că guvernul transilvan nu le face dreptate, ba dimpotrivă se face compli-cele asupra lor, hotărâră să se plângă direct la curtea imperială din Viena. Trimiseră deci mai multe deputațiuni la împărăteasa Maria Terezia și la succesorul acesteia, împăratul Iosif II.

În fruntea acestor deputațiuni figurează de obicei *Nicolae Ursu* sau *Horia*, de fel din Alboc, ca reprezentant al comunei Râul-Mare, și *Ion Cloșca*, de fel din Cârpeniș, în numele românilor din Cârpeniș, Abrud și Bucium.

În anii 1779—82, deputații muntenilor înaintară mai multe plângeri, parte de-a dreptul la curtea imperială, parte la cancelaria aulică — cea mai înaltă autoritate a Transilvaniei cu sediul în Viena.

Cuprinsul plângerilor eră, că pelângă o taxă domeniială care, în anii din urmă, s'a urcat în mod excesiv, li s'a interzis dreptul de pășunit, de-a tăia lemne de construcție și li s'au impus o mulțime de lucrări nelegale...

Toate petițiile acestea împăratul le trimise guvernului din Transilvania cu ordinul de-a se face o anchetă la fața locului, iar după terminarea anchetei, guvernul să înainteze toate actele la cancelaria aulică arătând ce anume măsuri vor trebui luate pentru despăgubirea țărănilor și pentru încetarea nedreptăților, și ce pedeapsă să se dea persoanelor găsite vinovate.

Rezoluția împăratului eră bună. Ce folos însă dacă guvernul transilvan o puneă pur și simplu la dosar, târăgăbind ordonarea anchetei și, în schimb, continuă maltratarea și persecutarea delegaților? Românii nu putură obține nici o ușurare, până ce apoi, la 1784, izbucni revoluția...

IV

La 24 Mai 1782 eră bâlciu în comuna Câmpeni din Munții Abrudului. Locuitorii din împrejurimi considerau, din bătrâni, bâlciurile din Câmpeni ca un privilegiu al lor, când numai dânșii aveau dreptul să vândă vin, ba luau și o vamă neînsemnată dela oamenii străini care aduceau vin de vânzare la bâlciurile acestea.

Niște arendași armeni, cutoate că cunoșteau obiceiul acesta, încercară să-i pună capăt. Așezară dânșii pretutindeni băuturi în târg și trimiseră servitori, înarmați cu lănci, puști și pistoale, ca să împedice pe munteni de-a-și exercita dreptul lor de cârciumărit. Un servitor al arendașilor, anume Isac Cojoceanu, alergând în goana mare cucalulsău prin bâlciu, începù să lovească pe ceice nu i se fereau din drum, trânti pe o femeie din Halmagiu care venise cu nuçi de vânzare, apoi călcă în picioare pe un țaran din Zarand care-și așeză, într'un sac, lâna ce-o cumpăraseră. Țăranul, înfuriat, sări

și, punând mâna pe-o secure, se repezi la un butoi al arendașilor, îi sparse fundul și vărsă bautura... Un alt servitor începù să înjure pe un țaran din Râul-Mare, anume Iacob Zăhuța, care adusese miel spre vânzare, și vrù să-l ducă la logofătul arendașilor. Iacob Zăhuța se întorcea dela logofăt tocmai când românul din Zarand spârgea butoiul cu vin al arendașilor. Țaranii se însoțesc și cu alții și împreună sparg toate butoalele arendașilor și le varsă toată bautura. Mulțimea, înfuriată din ce în ce mai mult, vrù să plece la pivnițele arendașilor din Câmpeni ca să verse și vinurile de-acolo. Primarul din Râul-Mare, Dumitru Todea, însă izbuti să-i oprească.

Autoritățile începură repede o anchetă pentru a descoperi pe autorii acestui tumult și pentru a constata pagubele suferite de arendașii care, speriați, părăsiră arenda cârciumăritului. Ancheta se făcu foarte sumar. Urmarea anchetei este că 23 primari și sfetnici din munții Abrudului sânt prinși, dați în judecată și osândiți, în primăvara anului 1783, și anume: George Buzgaru Bunu, Petre Toma Capră, Ion Dinișu, Avram Napu, Ilie Garcea Medărdu, Simoacă Cotoșelu, Petre Leba, Petre Coroiu, Gavrilă Heleru, Lupu Coroiu, Iacob Zăhuța, Avram Șchiopu, Dumitru Marcu Popa la câte 25—100 bețe și 3 luni până la 2 ani închisoare, iar Dumitru Todea Bută și Petre Manciu din Râul-

Mare, Simion Bostanu și Andrieș Pascu din Câmpeni, și Ursu Comboșu din Vidra, ca autori principali ai tumultului și pentru că au agitat poporul și cu alte prilejuri, pentru că au ținut conferințe secrete și au trimis deputațiuni la Viena, sânt condamnați la moarte, «spre înfricoșarea altora și fiindcă numai astfel pacea și liniștea publică se mai poate restabili în munți»—după cum zice sentința. Totodată Dumitru Todea, ca autor al mai multor tumulturi, este osândit și la tortură înainte de executare, ca astfel să descopere și pe alți complici, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despice în patru și bucățile să i se pună în țepă.

În afară de aceasta, toți locuitorii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni și Bistra, fie că au fost, fie că n'au fost la bâlciul cu pricina, fură osândiți să plătească arendașilor armeni o despăgubire de 8708 florini 49 creițari, deși băutura vărsată nu fusese evaluată decât la 343 florini 41 creițari.

Între cei urmăriți pentru tumultul din Câmpeni se află și țăranul din Albac, Nicolae Ursu sau Horia, care însă n'a putut fi prins...

Locuitorii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Musca, Ofenbaia, Bucium, Abrud și Cărpeneș, în fața acestei terori nemai pomenite, trimiseră o nouă deputație la guvernul din Viena, cerând curmarea abuzurilor și rugând să se ia dispoziții urgente pentru a

58528

scăpa viața celor cinci osândiți la moarte... La 7 Iunie 1783 împăratul aduce decizia prin care guvernul din Transilvania e invitat să nu molesteze pe țărani abrudenii pentru plângerile lor și să nu execute sentințele de moarte asupra lor.

Dar nici rezoluția aceasta n'avu alt rezultat decât că cei condamnați la moarte scăpară cu închisoare dela 1—2 ani și cu câte 50—100 bețe.

V

În anul 1773 împăratul Iosif II, unul din cei mai distinși monarhi din casa Habsburgilor, un adevărat oblăduitor al țăranilor, întreprinse o călătorie prin Transilvania. Deși principatul Transilvaniei era încă din 1691 sub stăpânirea casei austriace, nici un domnitor din familia Habsburgilor nu vizitase țara aceasta frumoasă și mănoasă. Iosif II fu întâmpinat pretutindeni de mii de țărani români, iar el ascultă cu bunăvoință rugăciunile și jalbele lor, vorbea cu dânșii în limba românească, îi mângâia.. Cu acest prilej împăratul primi 19.000 de petiții, din care cea mai mare parte erau ale iobagilor români năpăstuiți...

În 1783 împăratul Iosif întreprinse a doua călătorie prin țară, primind din nou nenumărate plângeri, văzând el însuși nevoile poporului și căutând să-i îmbunătățească soarta...

În amândouă călătoriile împăratul se convinge pe deplin de decăderea morală a nobi-

limei, de soarta mizerabilă a țaranului și de extrema anarhie care domnea în toate ramurile vieții publice.

Amândouă călătoriile lăsară o adâncă impresie în inima țăranilor români. Afabilitatea împăratului cu iobagii, interesul ce-l arătă pentru îndulcirea soartei lor, puțina considerație ce-o dădea nobilimei ungurești, toate acestea convinseră pe țărani că împăratul dorește din inimă ușurarea situației lor, că urăște nobilimea și că dacă, cu toate astea, soarta lor nu se îmbunătățește, pricina nu este împăratul, ci numai nobilimea și autoritățile din Transilvania care anihilează toate ordinele și toate intențiile împăratului.

Românii, din contactul cu împăratul, câștigă mai multă încredere în viitorul lor, mai multă energie pentru susținerea luptei lor împotriva asupritorilor seculari...

VI.

În Noemvrie 1783, Horia, deputatul țaranilor din Albac, pleacă din nou la Viena.

Aceasta eră a patra călătorie a lui Horia la Viena.

Întâia oară fusese la 1779 împreună cu Cloșca, Dumitru Todea și Gavrilă din Râul-Mare. A doua oară, la 1780, a fost cu Cloșca, Nicolae Cristea și Gavrilă Onu, iar a treia oară la 1782 împreună cu Cloșca, Simion vărul lui Dumitru Todea din Râul-Mare și Popa Dumitru din Cârtej.

Bani de călătorie li se dădeau totdeauna de către comunele pe care le reprezentau și anume cam câte 20 florini de persoană. Călătoria până la Viena au făcut-o totdeauna pe jos și fiecare călătorie ținea câte patru săptămâni dusul și alte patru săptămâni întorsul. În afară de aceasta mai trebuiau să aștepte și la Viena câte patru sau mai multe săptămâni până să poată pătrunde la împăratul. Petițiunile către împăratul le-a făcut în două rânduri nobilul Samuel

Martiri din Abrud, care mai târziu a fost și el capitan al revoluției, iar a treia oară agentul Ștefan Francisc Enyedi din Viena la care i-a trimis însuși împăratul.

Când ajunse Horia a patra oară la Viena, împreună cu alți câțiva țărani, în Decembrie 1783, împăratul era plecat în Italia, la Roma, de unde nu se întoarse decât la 20 Martie 1784. Aceasta fu pricina pentru care Horia trebuia să aștepte la Viena mai mult ca de obicei.

La 1 Aprilie 1784 însă Horia este primit în audiență la împăratul Iosif căruia îi prezintă o nouă petiție, în numele comunelor Râul-Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mușca, Ofenbaia, Bucium, Abrud și Cărpeneș, în care se plâng că cu toate rugăciunile lor înaintate în diferite rânduri, nu li s'a făcut nici o ușurare, ba dimpotrivă, pe zi ce merge, sunt mai maltratați, aruncați în închisori, bătuți, schingiuiți. La 13 Aprilie urmă ordinul cancelariei aulice către guvernul din Transilvania că, până va urmări decizia împăratului asupra anchetei ordonate încă din anul 1780, locuitorii comunelor suplimente și deputații lor să fie apărați de orice nedreptăți...

Audiența aceasta a lui Horia avu urmări mari. Îndată după întoarcerea lui acasă, Horia încep să agite pe țărani din Transilvania, întâi în taină, apoi pe față, că împăratul a trimis mai multe ordine în Transilvania ca țărani

să nu mai fie supuși atâtor munci grele, dar nobilimea și autoritățile nu vor să respecte poruncile împăratului; că din cauza aceasta împăratul a dat ordin să se militarizeze toată țara, iar iobagii să capete și ei arme; că el are hârtii dela împăratul ca țărani să nu mai slujească boerilor ci numai împăratului; că, de oarece nobilimea nu vrea să comunice țăranilor ordinele date pentru ușurarea lor, împăratul l'a autorizat să răzcoale pe românii din Transilvania și cu dâșii să stârpească pe toți nobilii și pe ceilalți unguri, să prădeze și să prefacă în cenușe toate curțile și averile lor, ca să nu mai rămână piatră pe piatră, fiindcă aceasta este voința și porunca împăratului.

Spre a încredința poporul că toate acestea sunt adevărate, Horia arată o cruce mică aurită pe care se află și chipul împăratului și care zicea că i-a dat-o însuși împăratul pentru ca românii să aibă deplină încredere într'însul. În acelaș timp dâșul asigură pe țărani că soldații armatei imperiale nu vor trage într'înșii îndată ce vor vedea semnul acesta.

Cuvintele, lui Horia fură primite cu evlavie de românii din Transilvania. Chiar nobilimea era încredințată că agitațiile lui Horia sunt făcute cu consimțământul împăratului, care se declarase de-atâtea ori pe față împotriva privilegiilor boerești.

Fără îndoială că izbucnirea revoluției se da-

torește în mare parte cuvântărilor inflăcărâte ale lui Horia. Trebuie însă amintit că revoluția devenise de neînălăturat încă înainte de ultima călătorie a lui Horia la Viena. Sentimentul public al muntenilor se revoltase de când deputații lor, care se plânseseră guvernului, fură pedepsiți. Fierberea, creștează zi cu zi. Lipsește scânteia care să aprindă patimile...

Totuși, după întoarcerea lui Horia dela Viena, țărani mai făcură o încercare la guvernul transilvan. Cloșca, împreună cu mai mulți oameni, au luat rezoluția adusă de Horia și s'au dus la Sibiu. Sau dus odată, de două ori, de zece ori... Guvernul i-a amânat mereu, până ce apoi i-a trimis la prefectul Galda, ca dânsul să le rezolve plângerile. S'au dus și la Galda odată, de două ori, de zece ori. Iar, în cele din urmă, Galda i-a trimis frumos acasă, să-și vază de treburi, fiindcă ancheta s'a terminat și a-facerea lor rămâne baltă...

Iată deci rezultatul tuturor plângerilor lor. Patru ani au alergat dela Ana la Caiafa. În sfârșit ancheta s'a isprăvit, dar în defavoarea lor. Dreptate pentru țărani români nu se mai găseă nicăiri. Trebuia să și-o facă singuri...

VII

Cea mai mare agitație printre țărani români din Transilvania o provocă recrutarea din 1784.

Încă din anul 1762 se înființară în Transilvania trei regimente de grăniceri români, menite să apere frontierele în permanență. Comunele românești aflătoare în raza regimentelor acestora, scăpară de toate sarcinile feudale în schimbul serviciului militar. Vestea soartei bune a acelor frați pătrunse repede în toate colțurile românești și toți iobagii români doriau din inimă să se facă ostași și să scape de robia nobililor. În 1784 împăratul, în vederea reformelor pe care le proiectă, ordonă guvernului transilvan să înscrie între grăniceri și alte comune așezate lângă frontierele Ardealului.

Sistemul grănicerilor însă nu convenea deloc nobilimei, care fusese expropriată simțitor cu ocazia înființării regimentelor. Astfel ordinul împăratului nici nu se publică până după izbucnirea revoluției românești. Iobăgimea ro-

mână totuș află despre porunca împărătească din vorbele lui Horia, întors atunci dela Viena. Vestea, că împăratul vrea să militarizeze țara, se lăți ca fulgerul în comunele Iobăgești și o mulțime de țărani din comitatul Albei și al Hunedoarei aleargă îndată la ofițerii din Alba-Iulia și din Hăteș cerând să fie înscriși ca militari și să li se dea arme.

Inceputul îl făcură țărani români din Hăpria (comitatul Albei de jos) care, în luna Iulie 1784, trimiseră 10 deputați la comisarul de război Ortmayer din Alba-Iulia și cerură ca locuitorii români să fie înscriși ca militari. Ortmayer îi primi favorabil și-i invită să se prezinte din nou pentru a afla răspunsul comandantului general din Sibiu. Peste câteva zile sosi ordinul baronului Preiss din Sibiu care spunea ca locuitorii comunei Hăpria, împreună cu toată familiile și toate pământurile lor, să fie înscriși ca militari, iar dacă se vor prezenta și alți locuitori din alte comune să se procedeze la fel.

Știrea aceasta se răspândi repede în comunele vecine Henig, Straja, Dumitra și Vingard. Alergară și oamenii de-aici, și dâșii fură înscriși. Entuziasmul pentru militarizare al românilor crește mereu. Perspectiva unui trai mai bun îi ademenea... Pe lângă iobagii din comitatul Albei, începură să alerge la Alba-Iulia și țărani din comitatele Cetatea-de-Baltă, Turda, Hunedoara și Zarand. Nimeni nu mai

voia să fie rob. Vechea iubire pentru viața de arme se readeșteptă în sufletul tuturor românilor.

Agitația pentru militarizare se împrăștie în țară cu atâta iuțeală încât, în vreme de patru săptămâni, se înscriseră la Alba-Iulia 81 comune.

Aceeași mișcare se începă și în țara Hațegului. Aici începutul îl făcū comuna Gonța ai cărei locuitori se prezentară la colonelul Carp din Hațeg cerându-i să-i înscrie ca militari. Urmară alte câteva zeci de comune... Și colonelul Carp nu întârzie a-i înscrie pe toți.

Dar înscrierile acestea complicară mult situația generală în țară. Comunele iobăgești, îndată după înscriere, începură să refuze nobililor orice servicii și orice plăți feudale. Țăranii înscriși se considerau pretutindeni scăpați de iobăgie. În bucuria lor că au scăpat de robie, țăranii începură să spună că pământurile iobăgești au să fie ale lor, că vor împărți și moșiile boerilor, că nu boerii vor fi stăpâni peste dânșii, ci dânșii peste boeri, că vor tăia și stârpi toată nobilimea ungurească numai să li se deă armele.

Mișcarea eră într'adevăr revoluționară. Nobilimea ungurească însă, în loc să caute a îmblânzi prin bunătate pe bieții răzvrățiți, înfricoșată ca răul să nu ia proporții și mai mari, începū persecuțiile cele mai strașnice împotriva

țaranilor. În unele locuri iritația dintre țărani și nobili ajunsese până la acte de violență. Astfel niște țărani din Clopotiva prinseră în muni pe nobilul Nandra și-l uciseră, iar subprefectul Hertza, călătorind în ținutul Jiului, a fost împușcat noaptea pe când dormea.

Văzând proporțiile pe care le avea mișcarea, guvernatorul Transilvaniei, baronul Bruckenthal declară nule toate înscrierile făcute și porunci țăranilor să-și continue îndatoririle față de stăpânii lor. Publicațiunile cari se făcură în scopul acesta iritară și mai mult spiritele țăranilor. Iobagii, înșelați prea de multe ori, pierduseră orice încredere în nobilime și în autoritățile Transilvaniei, orice nădejde se stinsese întrînșii că vor găsi dreptate la comitat sau la guvern. Pe de altă parte spiritul de libertate îi însuflețise prea mult, așa că țăranii, aproape pretutindeni unde li se făcuse publicațiunea, răspunseră că ei nu pot crede că înscrierea s'ar fi făcut fără voia împăratului, că ei afară de împăratul nu vor ascultă pe nimeni, ci mai curând vor plecă în Țara Românească. Unii amenințară chiar că vor face revoluție și vor stărpi pe toți nobilii și pe toți ungurii.

Tendențele revoluționare se manifestau în toate părțile. În unele locuri țăranii începură să strige în gura mare că «țara asta e țara românilor și nu-i a ungarilor, că dacă vor căpăta ei arme apoi vor alungă de pe pământurile lor pe unguri și pe boeri».

„Țara asta-i țara noastră“ —răsună pretutindeni în gura românilor. Atâta le mai rămăsese țăranilor români din tot trecutul lor politic, amintirea că „țara asta-i țara noastră“. Oricât de apăsați și umiliți, în inima lor a trăit totdeauna conștiința că Ardealul e țara românilor.

Turburările începură când ici când colo, în diferite sate din diferite comitate. Țăranii din Zarand amenințau. Asemenea cei din Slivașul-de-jos și cei din Ostrov... Cei din Măceu alungară din sat pe subprefect, pe soldații și slujitorii boerești. Invălmășeala eră mare pe valea Streiului și pe valea Mureșului. Iobagii începură să aibă consfătuiri secrete...

În curând amenințările încetară. În locul lor se iviră conspirațiile tainice. Țăranii se ocupau serios cu planul unei revoluții generale... Liniștea aparentă izbuti să înșele ochii autorităților... Nobilimea și guvernul erau încredințați că țăranii s'au liniștit... Da, s'au liniștit pentruca peste douăsprezece zile catastrofa să poată începe cu toată vehemența...

VIII

Am ajuns în ajunul revoluției. Să arătăm deci pe căpitanii, pe conducătorii ei așa cum ni i-au păstrat diferitele documente și legende.

Primul căpitan eră țăranul *Nicolae Ursu* sau *Horia* din Albac, iobagiu al statului. În vremea revoluției aveà vârsta de 54 ani. Era din familia Nicola sau a Niculeștilor din Albac și numele său adevărat eră Vasile Nicola, după cum o spune singur în testamentul pe care l'a făcut în închisoare. Ursu eră o poreclă ce o primise în familie în locul numelui de botez Vasile—un obicei particular, care există și astăzi la țărani din munții Abrudului. Numele *Horia* eră o simplă poreclă pe care i-o dăduseră muntenii pentru patima ce-a aveà dânsul de-a hori, a cântă.

Până la 1779 se știe doar atât despre el că a petrecut mai multă vreme în comuna Ciucea din comitatul Clujului, la un unchiu al nevastei sale. Bătrânii care l'au cunoscut spuneau că a

fost mereu un fel de apărător al țăranilor pe la judecătoriile comunale din munții Abrudului.

Avea statura mijlocie, talia mai mult subțire decât groasă, părul scurt, castaniu deschis, mustați aproape roșiatice, fața ovală, nasul ascuțit. Umblă și stă totdeauna drept. Purta surman negru, pe margini cu cusături vinete, cizme încheiate pe jumătate, iar în vreme de iarnă un cojoc de piele și în cap căciulă neagră.

Inzestrat dela natură cu multe calități minunate, cu o inteligență frumoasă, cu darul vorbirei, cu o înfățișare simpatică, statornic și hotărât cu dușmanii țăranilor, având totodată mai multe cunoștinți practice, câștigate în viața-i agitată și în călătoriile sale la Viena, Horia stăpânea pe iobagii din Râul-Mare, Vidra, Câmpeni și Bistra astfel că popularitatea lui păruse primejdioasă funcționarilor domeniului încă de pe la 1782. Din câte știm se mai pare că Horia știa scrie și citi ceea ce e mare lucru pentru vremile acelea.

Situația materială a lui Horia însă era foarte slabă. Afară de o căsuță, care seamănă mai mult cu o colibă, Horia n'a avut altă avere. Casa lui Horia există și astăzi în crângul Ferregetului, fiind proprietatea țăranului Toader Bumbu.

Horia a fost căsătorit. Soția lui se chema Ilina. Avea doi copii: unul Ion, în vârstă de 19 ani, care a fost și el vice-căpitan în revoluție, și altul Luca în vârstă de 16 ani.

Al doilea căpitan al revoluției și cel mai intim prieten al lui Horia a fost *Ion Cloșca*, iobagiu al statului din comuna Cărpeneș, în munții Abrudului, în vârstă de 37 ani. Adevăratul său nume era Ion Oargă, Cloșca fiind o poreclă dată de popor mai mult în glumă decât în batjocură.

Eră mic și îndesat, bine făcut, cu fața plină, oacheșă și rotundă, cu părul castaniu închis, mustațile brune roșietice. Umblă drept ca un steag. Și vorbea peltic. Se îmbracă aproape întocmai ca Horia și ca ceilalți țărani, doar că uneori purtă un cojoc scurt cu lâna înafară.

Deși tânăr, izbutise să câștige iubirea țăranilor din comunele Cărpeneș, Abrud și Buçium care l-au trimis în trei rânduri, ca deputat, la Viena. Eră curajos, inteligent și serios... Materialicește stătea mai bine ca Horia. Avea o casă, frumușică lângă drumul ce duce dela Abrud la Cămpeni și care se vede și astăzi, fiind proprietatea țăranului Iosif Galdău. (Pe grinda principală se mai citește și acuma anul 1752, gravat cu litere cirile.) Locul unde se află acuma casa lui Cloșca se numește «coasta Cloșteștilor»... Înafară de casă, Cloșca avea mai multe pământuri de arătură și fânețe. Soția lui se numea Marina; fratele lui se numea Toader Oargă, iar soră-sa Achimia.

Însfârșit al treilea căpitan a fost *George Crișan*, iobagiu al statului din comuna Cărpeneș, în

vârstă de 52 ani, un țăran înfocat, hotărât, aspru și mândru, cu o înfățișare frumoasă și impunătoare. Numele lui adevărat era George Marcu, de origine din comuna Vaca, în comitatul Zarandului, de pe Criș, de unde muntenii îl și porecliră Crișan. În tinerețe Crișan a fost soldat în regimentul contelui Francisc Gyulai, care în secolul acela era compus aproape numai din români. Crișan a fost și dânsul căsătorit și a avut un băiat cu numele Ion. Casa lui Crișan, clădită din bârne, astăzi foarte mult renovată, se găsește în partea stângă a drumului ce duce dela Abrud spre Câmpeni, în locul numit Bezeacăn sau Coasta Dăroaei și este proprietatea strănepoatei sale Ilina, măritată George Câmpenaru. Pe grinda dela intrare se mai vede încă gravat anul 1784, cu litere cirile.

Iată-i deci pe cei trei martiri care s'au pus în fruntea poporului zugrumat ca să-i redea libertatea și drepturile uzurpate de străinii venetici...

IX

Planul țaranilor fusese să înceapă revoluția numai în anul următor, adică în 1785, și atunci într-o zi sau o noapte hotărâtă, să se răscoale deodată toate satele românești din Transilvania și fiecare sat să-șiucidă nobilii săi; până atunci însă aveau să-și dea toate silințele pentru a căpăta arme din Alba-Iulia. Dar ziua pentru începerea măcelului general încă nu se fixase. Țaranii din Zarand voiau să înceapă revoluția în ziua de Sf. Ion sau la Bobotează, cei din Alba în luna Mai 1785.

Dar teama că până 'n primăvara viitoare conspirația să nu fie trădată; pe de altă parte neliniștea în care se află Horia, capul conspirației, urmărit cu ordin de arestare încă din 1782, îi siliră să înceapă răscoala îndată.

Capitanii țăranilor voiau să întindă revoluția în toată Transilvania, să stârpească pe toți nobilii și pe toți ungurii, sau să-i silească a se face români primind religia română. Astfel vreau

dânșii să pună capăt domniei ungurești în Transilvania, iar țara să ajungă sub puterea poporului românesc, firește sub regimul casei austriace. Apoi revoluționarii mai urmăreau ca poporul român să fie scăpat de iobăgie; ca nobilime să nu mai fie, iar nobilii să plătească dăni ca și ceilalți oameni; ca românii să capete arme și să fie militari; ca pământurile nobililor să se împartă între țărani.

Și pentru ca răsculații să nu fie ademeniți la trădare și să ducă lupta până la sfârșit, Horia, Cloșca și Crișan au silit trupele pe care le-au comandat cum și pe mai mulți țărani să le presteze jurământul de credință. Trupa lui Cloșca (1400 oameni) a jurat în valea numită „la pârâul Turcului“. Deasemenea Crișan puse să jure pe toți țăranii adunați la biserica din Mesteacăn...

■ Căpitanii, cu toată însufiețirea ce o arătau tovarășii lor de suferințe, parcă aveau presimțiri triste... Li-e era teamă că se vor găsi nenorociți trădători... Și, din nefericire, teama lor s'a văzut că avea mult temei...

X

Cu două zile înainte de începerea revoluției țărani avură o întrunire secretă în biserica din Mesteacăn.

Joi, 28 Octombrie 1784, eră zi în care se făcea bâlciul săptămănal la Brad, comitatul Zarandului. Crișan, trimis din partea lui Horia, veni și el la bâlciu și, ca să nu fie văzută de agenții boerilor, se ascunsese sub podul de peste Criș. Aici chemă pe mai mulți țărani din diferite sate și-i pofti să vie Dumineca viitoare, câte trei-patru inși din fiecare sat, la biserica din Mesteacăn ca să aple poruncile împărătești pe care le-a adus Horia dela Viena și să se înțeleagă ce au de făcut.

Duminecă, 21 Octomvree se găseau adunați în biserica din Mesteacăn vre-o 5-600 țărani din ținutul Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudului. Pela amiază sosi și Crișan, în haine zdrențuite, cu o cruce mică de lemn în mână. Crișan arată oamenilor o cruce de

aur și o scrisoare și le spuse că Horia, fiind bolnav, n'a putut veni, dar l-a însărcinat pe dânsul să le spună ordinele împăratului. Și Crișan le spuse că împăratul vrea să desființeze iobăgia, să-i facă militari și oameni liberi... și însăfârșit să plece toți la Alba-Iulia unde li se va comunica o altă poruncă împărătească și li se vor da arme... Preotul din Mesteacăn confirmă toate cele spuse de Crișan... Astfel adunarea hotărî să plece îndată la Alba-Iulia, dar nu prin Brad — unde i-ar putea împiedeca ungurii — ci prin comunele Vaca și Sdrapți până la Curechi, aici să rămână peste noapte, iar apoi să-și urmeze calea peste munți până la Zlatna și dela Zlatna pe șoseaua cea mare până la Alba-Iulie... Apoi jurară cu toții, iar preotul făcù rugăciuni pentru izbânda călătoriei...

Crișan apoi porunci să-și iea toți merinde pentru 3—4 zile, iar Luni, a doua zi, să fie la Curechi și să se aștepte. Și plecară spre comuna Vaca unde rămaseră în noaptea aceea.

XI

Țăranii, care plecaseră Duminică dela Mesteacăn, au ajuns Luni seara (1 Noemvrie) în comuna Curechiu, așezată în partea de răsărit a Zarandului. În aceeași zi mai sosiră mai mulți deputați și preoți și din alte comune. Crișan le porunci să vină cu toții în dimineața următoare ca să asculte noile ordine. Mulțimea însă eră așa de mare, încât nu putură fi găzduiți toți în sat; o parte din ei tăbărâră pe câmp afară.

Pe când însă țăranii se adunaseră la Mesteacăn, vice-comitele Zarandului fu informat de ce se petrece, deși cam târziu, și trimise trei subprefecți ca să liniștească poporul și să prindă pe agitatori.

Doi subprefecți sosiră deci la Curechiu, noaptea, și fură conduși de gornicul Petre Cara tocmai la casa unde dormea Crișan. Aici însă o femeie înștiință pe Crișan de venirea sbirilor. Crișan fugi înspre tabăra țăranilor. În clipa a-

ceea oamenii din jurul lui Crișan dădură chiote de alarmă în sat, traseră clopotele și mulțimea poporului se adună în curând. Subprefecții văzându-se în primejdie, porunciră celor câțiva soldați ai lor să tragă în mulțime. Puștile însă nu luară foc. Țăranii li înconjurară și apoi năvăliră cu bâtele asupra subprefecților și-i uciseră. Petre Cara fu prins și executat pe loc. Soldații fură dezarmați și ei, dar scăpară cu o leacă de bătae.

În dimineața următoare (2 Noemvre), Crișan chemă pe țărani la adunare, le arată din nou scrisorile și-i pofti să-și urmeze drumul la Alba-Iulia, să li se dea arme.

Dar situația se agravase. Țăranii, îngrijiți de soarta familiilor rămase acasă — în urma conflictului cu subprefecții — nu mai voriră să continue drumul. Crișan deci conduse mulțimea la biserica din sat unde le spuse că, deoarece nobilimea se împotrivește ca ei să capete arme, țăranii să-l urmeze pe el, să stingă pe toți nobilii și pe toți ungurii, fără nici o teamnă, fiindcă el are poruncă de la împăratul să stârpească tot ce este unguresc în Ardeal.

Iată acum revoluția proclamată!

Crișan, cu trupa țăranilor, se întoarce asupra nobililor din Zarand ca un puhoi răzbunător al asupririlor neomenoase cărora a fost supus atâtea veacuri neamul românesc din Transilvania...

XII

Asupra nobilimei din Criștioru se întâmplă la 1784 cel dintâi atac al țăranilor răsculați. Familia Kristsori tocmai era una din familiile nobile românești ungurizate.

Marti dimineața, pela orele zece, țăranii conduși de căpitanul Crișan, ajunseră la Criștior. Cu o furie nebună răsculații se aruncară asupra curților boerești și uciseră 17 persoane din nobilimea de-aici, între care se aflau 12 membri ai vechei familii Kristsori. Numai puțini nobili scăpară cu fuga, prin păduri; ceilalți bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și apoi cu toții botezați în religia română. Iobagii din Criștior împărțiră între dânșii toată averea mobilă a domnilor lor, iar pe fiica subprefectului Pakot, cu numele Apolonia, o botezară întâi în religia română și apoi o cununară cu tânărul iobagiu Ion Sârbu.

Din Criștior trupa țăranilor se rupse în două. O parte apucă spre Mihăileni, iar Crișan cu

cealaltă parte atacă în aceeași zi, după amiazi, nobilimea din orașul Brad.

La știrea că vin românii, mare parte din nobili se refugiază în turnul bisericii reformate. Țăranii însă îi traseră jos, uciseră pe unii dintr'înșii, iar pe ceilalți îi iertară cu condiția să treacă la religia română, ceea ce se și întâmplă a treia zi.

În Brad furia mulțimei căzu și asupra unor negustori evrei veniți cu mărfuri de vânzare. Țăranii le luară mărfurile, îi raseră și-i botezară pe loc.

Acum țăranii începură să se răscoale în toate părțile Zarandului. În fiecare sat soseau 2-3 trimiși ai lui Crișan, adunau pe săteni, le comunicau porunca împăratului de-a stârpi neamul unguresc... Zilnic și chiar în fiecare oră se adăogau noi cete de țărani la trupa lui Crișan...

Dn Brad mulțimea revoltată se frânse iar în mai multe părți, apucând fiecare câte o direcție deosebită prin toate colțurile Zarandului.

Capitanul Crișan, cu o ceată însemnată, atacă Miercuri (3 Noembrie) dimineața curțile nobilimei din Ribița. Mare parte din nobilii aceștia s'au opus cu armele în mână contra furiei răzvrătiților. O luptă înverșunată se încinse, care ținu până după amiazi. Șapte oameni de ai lui Crișan căzură. Însfârșit țăranii dădură foc caselor. O parte din nobili căzu în luptă,

alții pe când voiau să fugă, iar ceilalți fură prinși și condamnați, în mod sumar, la moarte. În ziua următoare apoi toți cei osândiți fură duși cu mare alaiu la capul satului și dați pe mâna țiganilor să-i execute și să-i îngroape... Două fete ale lui Emerich Nemeș—Rafaela, de 24 ani și Agneta de 20 ani—au fost grațiate cu condiția să treacă la religia română...

La Ribița țaranii au ucis și executat în total 42 persoane.

A doua trupă țărănească, plecată Marți la amiază din Criștior, ajunse în aceeași zi la Mihăileni. Nobilul Ladislaus Csiszar încercă să fugă, dar fu prins, adus înapoi și executat împreună cu doi fii și un frate al său. Soția lui Caterina a scăpat numai botezându-se în credința ortodoxă.

Joi, 4 Noemvre, altă trupă de țărani atacă pe ungunii din orașul Baia-de-Criș. Țaranii furioși pătrunseră în mănăstirea franciscană, o devastară; botezară în religia română pe văduva subprefectului Mihail Gal, ucis la Curechiu, și o măritară cu un iobagiu român, uciseră pe avocatul Szent-Kiralyi și pe alți doi nobili...

În aceeași zi țaranii atacară și distruseră frumosul palat al contelui Francisc Gyulai din Lunca, uciseră pe logofătul domeniului, botezară două fetițe nobile...

Apoi cetele de țărani distrug și dau foc curțiilor boerești din Luncoiul-de-sus, Luncoiul-de-jos,

Ociu, Hălmagiu, Hălmăgel, Pleșcuța, Țarmure, Tomești, Săliște și Azuva, împrăștie arhiva comitatului, atacă și despoae bisericile reformate și catolice din prejurimi. Așa că în urma lor nu rămâne o clădire sau un monument neatins, care aveà amintiri legate de domniadespotică a nobilimei zarandene.

Vicecomitete Zarandului scăpă prin fugă, alți nobili se ascuseră pe la iobagii mai credincioși, iar alții își căutară scăparea la Oradea-Mare.

Astfel în patru zile, dela 2—5 Noemvre, întreg comitetul Zarandului ajunge în mâinile țărănilor răsculați; 117 prizonieri nobili și particulari trebuiră să se lepede de limba și legea ungurească. Pe unde treceau trupele țărănilor nu mai rămăneau, din casele nobilor, decât cenușă și ruine.

Catastrofa eră într'adevăr mare. Țăranul român asuprit, torturat, despuțat veacuri întregi, văzând distrusă individualitatea lui politică, nimicită libertatea lui, luată proprietatea lui, credința lui decretată drept idolatrie, numele de român egal cu acel de rob, neavând nici un tribunal căruia să i se poată plânge, își făcea acuma singur dreptate.

O răzbunare groaznică a trecutului eră revolta aceasta. Violența, cruzimea cu care se face revoluția sânt și ele o dovadă despre nedreptatea, despre batjocura ce se făcuse poporului român veacuri de-a rândul.

XIII

După Zarand urmează comitatul Hunedioarei. La 3 Noemvre se răspândi vestea în valea Mureşului că revoluția se apropie de comitatul Hunedioarei. Țăranii de pe Mureş, la ştirile despre succesul răscoalei în Zarand, se înarmară repede și ei; momentul li se părea bine venit pentru a se răful cu boerii.

O frică groaznică cuprinse îndată pe nobilii din valea Mureşului. O parte fugi la Sibiu, alta la Deva...

Joi, 4 Noemvre, două trupe de țărani, coborând valea Caianului, trec din Zarand în Hunedioara. Una o iea pe Mureş la vale și în aceeași zi preface în cenușă castelul baronului Iosica din Brănișca; în cele două zile următoare apoi sânt distruse curțile domnești din Sulighet, Capre, Bretea, Ilia, Bacea, Sârbi, Gura-Sadă, Câmpeni, Tătărești, Lasău, Leşnic, Dobra, Roşcani și Zam, până la frontiera Ungariei, arseră toate casele boerești dintre Deva și Dobra,

uciseră pe nobilii ce le eșeau în cale... Cea-
laltă trupă din Zarand năvăli Joi seara asupra
nobilimei din Șoimuș, iar Vineri, cu făclii și
lumânări în mână, plecă asupra nobililor din
Hârău și Bârsău, apoi cu o iuțea calculată o
apucă pe Mureș în sus. În noaptea aceea chiar
dădură foc castelelor din Chemindia, Banpătaca,
Cărpeneș, Uroiș, Rapolt, Bobâlna, Folt, Geoa-
giul-de-jos, iar a doua zi dimineața prădară
Bacăința și Homorodul. Sâmbătă aprinseră ca-
stelul baronului Orban din Binținți, apoi curțile
conților Gyulai și Kun din Tischinți.

Țăranii care trecuseră din Zarand puseră
numai decât în mișcare și pe iobagii de pe
Valea Streiului și din Țara Hațegului. E porun-
ca împăratului ca țăranii să se ridice împotriva
nobililor și a ungarilor — ziceau dânșii. No-
bilitățile alergară care încotro, unii la Deva, alții
în castelul fortificat al Hanedioarei, alții la Ha-
țeg... Sat după sat se sculă în contra domnilor,
astfel că, în zilele de 6, 7, 8 și 9 Noemvre,
țăranii prădară, ruinară și arseră clădirile bo-
erești din Pescăria, Simeria, Bârcia-Mare, Ni-
ghighiș, Pestișul-de-jos, Pestișul-de-sus, Alma-
șul Gărgociului, Băcia, Tomășești, Batizu, Bui-
turi, Sf. Maria-de-piatră, Sângeorgiu, Titidu,
Streiș, Ruși, Bațalariu, Bretea ungurească, Bre-
tea românească, Silvașurile, Sf. Măria Hațegului,
Nălați, Vadu, Râia, Păclisa, Cârnești, Unciuc
Brezova, Grădiște, Clopotiva, Râu-de-morți

Ciopeia, Rușoru, Râul-alb, Gălați, Puiu, Ponoru, Râu-bărbatu, Salașul-de-sus, Măcești, Șerelu, Zaicani, până lângă frontiera Țării-Românești.

Românii din Cinciș, neștiind în acea situație tulburată ce atitudine să iea, trimeseră o deputație la Hațeg să întrebe pe unul din căpitani: ce să facă? Li se dădă răspunsul să stârpească pe unguri. Și Cincișenii se aruncară îndată asupra familiei Csolnakosy, prădară și arseră casele...

În timp numai de o săptămână dela proclamarea revoluției la Căurechi, comitatul Zărandului și al Hunedoarei prezintă un vast spectacol de ruină și dezolare. Numai în 61 comune din comitatul Hunedoarei au fost arse și devastate 232 curți domnești, iar numărul nobililor și altor unguri căzuți sub furia răsculaților, în aceste două comitete, trece de 133 persoane. Execuțiile fură mai puține în Hunedoara, deoarece țărani nu mai găseau în calea lor decât case părăsite... Nobilii dispăruseră din vreme dinaintea răzbunării robilor...

XIV

Ca să ajungă stăpâni pe comitatul Hunedoarei, țărani trebuiau să ocupe orașul Deva, reședința comitatului, unde se refugiase cea mai mare parte a nobililor de pe Mureș.

Asupra Devei era concentrată toată ura bietilor țărani și îndată ce revoluția ajunsese în valea Mureșului, iobagii se gândiră cum să prefacă în cenușe orașul acesta, cuib al asupritorilor.

Vineri, 5 Noemvrie, ajunsese revoluția pe teritoriul Devei, iar Sâmbătă se făcure publicațiile pentru atacarea orașului. Se spunea că Horia vine și el dela Alba-Iulia să se întrunească cu toții la Deva și împreună să stârpească toată nobilimea strânsă în fortăreața de-acolo. Se mai spuse că soldații grăniceri, chemați de nobili pentru apărarea cetății, se vor uni cu răsculații.

— În aceeași zi o mare mulțime de țărani, după ce au prădat și ars curțile boeresti din Min-

tia, plecară cu pocnete și strigăte înfiorătoare asupra Devei, veniră până la marginea orașului, dădură foc unei vile, apoi împărțiți în cete mai mici se repeziră asupra mahalalei bulgare vrând să atace casele ungurilor de-acolo... Grănicerii români, apărătorii Devei, traseră cu armele în aer peste capetele țaranilor. Țăranii însă văzând că armata împărătească li se opune, se retraseră imediat.

Dela Deva trupele țărănești se întoarseră iar la Mintia, ținură sfat și hotărâră să dea un nou atac Duminecă.

Deci Duminecă, 7 Noémvre, atacul reîncepû. O trupă de 3—400 oameni plecă din nou asupra orașului. Pela orele 11 trupa ajunse la marginea de jos a orașului și se oprî în apropierea fortăreței. Locoteneutul Pfeifer, cu 70 grăniceri și 74 husari români, le eși înainte și-i risipl. Țăranii erau surprinși și zăpăciți. Ei erau convinși că sânt aliații trupelor împărătești. Iar acuma se pomenesc atacați... Se împrăștiară în mare dezordine. Armata și 22 nobili călări îi urmăriră în grabă; 72 țărani fură tăiați, mare parte aruncați în Mureș, iar 44 căzură prizonieri. Dintre soldați și nobili numai puțini fură răniți.

Horia însă cu ai săi nu veni și nici nu putea veni. El, chiar în ziua aceea, ocupase comuna Roșia din munții Abrudului. Știrea că vine Horia se dăduse numai spre a se inspira mai multă încredere oamenilor.

În amândouă atacurile dela Deva, țărani nu avuseră nici un comandant. În credința că armata nu li se va opune, ei făcuseră atacul în masă, fără nici un plan, fără nici-o ordine de bătae... Firește că ei, înarmați cu băltage, furci de fier, lănci și doar prea puțini cu arme de foc, nu se puteau măsura cu o armată disciplinată...

Se mai întâmplară mici ciocniri între grăniceri și țărani la Binținți și în Țara Hațegului. Colonelul Carp atacă pe țărani chiar în momentul când aceștia devastau castelul baronului Orban. Vre-o 20 țărani fură răniți, iar 41 făcuți prizonieri și predați autorităților din Deva. Tot colonelul Carp atacă la 9 Noemvre mai multe cete de țărani în Țara Hațegului. Aici 50 de țărani au fost uciși, iar alții, strâmtorați lângă apa Streiului, își aflară mare parte moartea în valurile râului.

XV.

Țăranii plătiră scump atacul lor asupra Devei. Totuș, nobilimea comitatului nu se mulțumi cu atâta. Luni, 8 Noemvre dimineța, funcționarii și nobilii aflători în Deva se întruniră în ședință să facă judecata asupra prizonierilor. Apoi, fără să cerceteze care dintr'înșii era vinovat și întru cât, îi condamnă la moarte pe toți, în mod sumar. Și, pentruca sentința să poată fi executată imediat, luară de pretext un ordin oarecare al împăratului cu privire la un agent ademenitor la emigrare, deși răscoala nu avea a face nimic cu acel agent și emisarii săi.

Chiar în aceeași zi nobilimea începù executarea. Douăzeci de prizonieri fură duși în dosul fortăreței, lângă drumul spre Dobra. Se făcù un șanț lung... Nenorocii țărani trebuiră să îngenunchieze unul câte unul la marginea șanțului astfel încât capul lovit de sabie să cadă dela sine în groapă, iar trupul fiind împins de către călău în urma capului...

În acest chip au fost decapitați toți cei douăzeci de inși...

În ziua următoare execuția continuă. Alți patrușprezece prizonieri sânt duși în dosul fortăreței și uciși...

După aceștia urmară prizonierii dela Bințiintî care, fără să mai fie cercetați, fură trimiși în partea de sus a orașului și executați fără milă... Erau douăzeci și doi de țărani aceștia...

Scenele petrecute cu execuțiile acestea — povestește un martor ocular de pe vremuri — erau atât de înfiorătoare, încât condamnații se îmbulzeau singuri înainte, ca să fie decapitați cât mai curând... În furia sa, nobilimea n'a vrut să acorde acestor victime nenorocite nici măcar ultima mângâiere creștinească. Și ceea ce a fost mai dureros este că, printre cei uciși, erau mulți țărani care nici nu luaseră parte la revoluție...

Nobilimea nebună vroia să-și continue opera de sânge și asupra celorlalti țărani căzuți în mâinile ei. Din fericire interveni foarte energic baronul Preiss, comandantul general al Transilvaniei, protestând împotriva acestui fel de răz bunare lașă care este și o flagrantă călcare a legilor și care, în situația critică de atunci, nu putea decât să ațâțe și mai mult spiritele și așa îndeajuns de aprinse... Intervenția aceasta avu efectul dorit. Nobilimea din Deva suspendă execuțiile, iar prizonierii din Hunedioara — care deasemenea erau să fie decapitați de nobili — fură puși în libertate.

XVI.

În urma atacului neizbutit dela Deva, la 11 Noemvre Horia adresa un ultimatum către nobilimea din comitatul Hunedioarei. Ultimatumul a fost scris de un funcționar al salinelor din Șoimuș. Într'însul Horia pune nobilimei anume condiții (desființarea feudalității, împărțirea moșiilor boierești la iobagi, nobilii să plătească impozite; etc.) în schimbul cărora țărani vor face pace, altfel vor distruge Deva și toate bunurile boierești. Răspunsul trebuia să se aducă până la 14 Noemvre seara la Popa Danilă din Criștior.

Drept răspuns, însă comitatul Hunedioarei ceru armatei 12 tunuri și mai mulți soldați pentru apărarea orașului..

În vremea aceasta însă Horia lucra în Munții Abrudului. Îndată ce văzuse mersul repede și favorabil al revoluției în Zarand, Horia convoacă pe țărani dimprejur la Câmpeni, să le comunice poruncile împărătești. În acelaș timp Crișan, după ce distruge nobilimea din Criștior,

Brad și Ribița, se întoarse cu cetele din Zărand spre munții Abrudului ca să se unească aici cu trupele lui Horia și Cloșca, și împreună să continue revoluția în părțile Transilvaniei. Apoi Joi, 4 Noevre, toți trei căpitanii, Horia, Cloșca și Crișan, se întruniră cu trupele lor la Păltiniș, pe teritoriul comunei Blăjeni, și aici țărani adunați făcură toți jurământul că, din porunca împărătească, nu vor lăsa să rămână picior de ungur în Ardeal, afară de ceice se botează în românește.

Din Păltiniș mulțimea țărănilor se împărți în două. O parte apucă drumul spre Abrud și ocupă poziții la Gura Cerniței. Cealaltă parte se coborî pe Arieș la vale și la 5 Noevre intră în orașul Cămpeni, împreună cu căpitanii Horia, Cloșca, Crișan. În fruntea trupei mergea călare Crișan ducând, ca steag, o cruce galbenă și strigând în gura mare că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stărpim tot neamul unguresc... Ceata de țărani se aruncă apoi asupra caselor funcționarilor din Cămpeni și le făcură praf, năvăliră în biserică catolică și stricară tot, puseră mâna pe aurul din casieria statului, etc.

În aceeași zi Horia trimese pe Cloșca să ocupe Abrudul, iar dânsul se întoase la Vidra și Albac să aresteze pe primarii domnești de acolo care erau niște mici tirani ai ținutului.

Cloșca și Crișan, cu o trupă de țărani nu-

meroasă, plecară Vineri, 5 Noemvre, după amiazi asupra Abrudului. În ziua aceea țărani ajunseră la marginea orașului și tăbărâra în livezile împrejmuitoare, peste noapte. Sâmbătă dimineața întreaga trupa aceasta, alcătuită din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei, porni cu mare gălăgie spre oraș. Magistratul orașului încearcă o învoială cu răsculații. Zadarnic. Aceștia dau năvală Abrudului și vreme de o zi și o noapte distrug tot ce se poate distruge, afară de casieria statului pe care o consideră ca proprietatea împăratului; ucid mulți nobili și alți unguri, botează pe alții în religia română... „Fizionomia Abrudului este atât de tristă — povestește un martor al vremii — încât orașul acesta nici peste 100 de ani sau poate niciodată nu va mai ajunge în starea în care a fost înainte».

Abrudul fiind nimicit, o parte din răsculați, sub comanda căpitanului Cloșca, trecu Duminiacă în Roșia, unde îndată sosi și Horia. Ungurii de-aici, înfricoșați, se refugiară în minele din apropiere, de unde nu puteau fi scoși decât prin fum sau foame. Casele și averile ungarilor fură devastate. Intretimp însă Horia se duse Luni, 8 Noemvre, la Bucium ca să cheme pe țărani să dea ajutor la Roșia pentru scoaterea ungarilor din subterane. Căpitanul era însoțit de 12 bărbați înarmați... Aici însă se petrecu un incident grav, care era cât p'aci să pună

capăt mișcării și să piarză pe Horia. Anume mai mulți țărani din Bucium, instigați de primarul domnesc, făcură planul să prindă pe Horia și să-l dea pe mâna autorităților din Zlatna. Și într'adevăr izbutiră să închidă pe Horia, împreună eu însoțitorii săi în casa iobagiului Macavei Băișanu, trimițând în acelaș timp după ajutor militar la Zlatna. — Din situația aceasta critică Horia fu scăpat de Ionuț Dandea, căpitanul din Bucium, care, văzând primejdia, răsculă pe țărani satelor dimprejur și Marți dimineața liberară pe comandantul și sufletul revoluției. Țăraniii trădători fură prinși, bătuți, iar casele lor prădate... Când sosi ajutorul militar din Zlatna găsiră o ceată de peste 800 țărani în contra cărora nu puteau face nimic...

Trupa țăranilor care ocupase Abrudul și Roșia se împărți în două Luni, 8 Noemvre. O parte, condusă de Cloșca, plecă pe valea Arieșului; altă parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul primului căpitan, se îndreptă spre valea Ompoiului.

Misiunea amândurora era să răscoale, în drum, toate satele românești și apoi să se unească iar la Cricău și să atace castelul din Galda și să libereze pe țăraniii închiși acolo, între care se afla și Dumitru Todea, primarul din Râul-Mare.

Trupa lui Cloșca ajunse la 8 Noemvre în Comuna Musca, iar de-acolo trecu în orașul

Lupșa, de unde Marți merse la Ofenbaia, repetând pretutindeni scenele dela Abrud. Dela Ofenbaia Cloșca se duse Mercuri în comuna Mogoș, unde veni și căpitanul Crișan cu trupa din Zarand. Apoi cu toții plecară spre Cricău unde intrară Joi, 11 Noemvre, aruncându-se, împreună cu țărani de-aici, asupra curților domnești și prădându-le.

Trupa lui Ion Horia trecu munții pela Negrileasa, lăsând la oparte Zlatna unde erau trupe imperiale, iar Marți atacă îndată curțile nobilimei din Ompoita, Ighiu, Ighiel, Felna și Bucerdea-Vinoasă. Joi ajunseră la Cricău și se uniră cu trupa lui Cloșca, hotărâți să atace peste noapte castelul din Galda. În aceeași zi însă sosi la Galda colonelul Schultz, trimis de comandantul general să trateze pace cu țărani. În urma intervenției lui, țărani renunțară la atacul proiectat și începură tratativele de pace...

În ziua când Cloșca și Crișan ocupară Abrudul, o altă ceată de țărani, venind pe Mureș în sus, trecu în comitatul Albei și atacă îndată populația ungurească din Vulperu. Uciseră pe căpitanul orașului și alte patru persoane, prădară 38 case de-ale nobililor... În ziua următoare aceeași trupă atacă nobilimea din Vințu-de-jos. În Vințu furia revoluției ținu patru zile, iar în vremea aceasta țărani uciseră vre-o opt unguri, distruseră vre-o 37 case ungurești...

Din Ofenbaia o trupă de țărani trecu la 9 Noemvre în comuna Sălciva, din comitatul Clujului, și curțile conților Toroczkay căzură îndată pradă furiei lor. Aceeași trupă atacă Miercuri, ziua următoare, curțile boerești din Sângeorgiul Trascăului... După acestea revoluția se întinse și aici, repede, în alte 17 comune...

După căderea Abrudului, a Rășiei și Vințului o mare groază cuprinse toată nobilimea din Transilvania... Pretutindenii se imploră ajutorul armatei și totuși nicăiri nu se simțeau în siguranță. Răscoala robilor se răspândeă ca un foc mare prin toate colțurile țării amenințând cu sfârșitul obștesc tot neamul maghiar...

XVIII

Mișcarea țăranilor din Zarand se întinse curând și în comitatul Sibiiului. Comunele Vine-rea, Cioara și Tărtăria fură vizitate de o trupă de răsculați. Iobagii de-aici se uniră îndată cu dâșii și devastară curțile domnești, împărțind între ei averea nobililor...

Ba ce e mai mult, revoluția străbătî repede și peste frontierele Transilvaniei, în o parte a comitatului Aradului din Ungaria... Un iobagiu român din Zam, numit Ion Lucaciu, tânăr și îndrăzneț, se declară un al doilea Horia, luă cu dânsul o trupă de 32 țărani și la 6 Noemvre trecu în Ungaria și chiar în acea zi atacă castelul boeresc din Petriș, devastându-l. Duminică, 7 Noemvre, ardeleni uniți cu țăranii din comitatul Aradului distrug și ard toate clădirile domnești din Săliște, Ilteu, Toc și apoi castelul din Soborșin.

Țăranii, ori pe unde mergeau, dădeau de

știre porunca împărătească de-a se stârpi toți nobilii și în general toți ungurii...

În trei zile, dela 6—9 Noemvre, răsculații arseră și prădară toate casele nobililor din comunele Totvârdia, Ghiulița, Vinești, Berzava, Conop, Căpruța, Otvoș, Valea Milova, Halaliș, Culieș, Piciova și până la Șoimuș.

XIX

Lucrul de căpetenie de care avea să se îngrijească primul căpitan al revoluției era organizarea militară a mișcării. Din cetele de iobagi trebuia formată o armată, supusă unei discipline, gata totdeauna să fie la ordinele comandanților, să intre în luptă și să înfrunte toate primejdiile.

Organizarea începe prin numirea căpitanilor de comune.

Horia, îndată după incidentul din Bucium, însoțit de 30 călăreți, garda lui armată, trecu Marți, 9 Noemvre, în satul Musca. Mercuri adună pe țărani de-acolo și le porunci să-și aleagă un căpitan. Se alege Toma Petruța. Horia îl confirmă și mai numi pe lângă dânsul trei căprari, vestind poporul, sub amenințări de moarte, să asculte în totul poruncile căpitanului și ale căprarilor.

De-aici Horia trecu la Lupșa, apoi la Bistra, Câmpeni, Vidra și Albac, punând pretutindeni

căpitani. Luni 15 Noemvre, veni în Mărișel, unde deasemenea organizează pe țărani răsculați...

Astfel, în 12 zile dela proclamarea revoluției Horia avea numai în Munții Abrudului vre-o 50 de căpitani subalterni. Căpitani aceștia erau de două clase. Unii numiți și jurați de cei trei capi ai revoluției, Horia, Cloșca și Crișan, — aceștia erau căpitani de mâna întâi, iar alții aleși și recunoscuți de popor — aceștia erau căpitani de mâna a doua.

Fiecare căpitan, avea ca ajutoare 2—3 căprari. Și aceștia, ca și căpitani, erau parte numiți și jurați de Horia și Cloșca, parte aleși și recunoscuți de popor.

Ca semn de distincție căpitani purtau pene la pălărie, umblau de obicei încinși cu o sabie, iar țărani le spuneau «căpitane» sau «domnule căpitan». Sânt cunoscute până acuma numele a 80 de căpitani ai revoluției.

Drepturile și datoriile acestor căpitani erau: să înarmeze poporul, să execute poruncile lui Horia, să extermineze toată populația ungurească din Ardeal de orice rang și de orice stare. Toți căpitani aveau un singur superior, pe Horia, și peste porunca lui Horia altă poruncă mai mare nu era nici dela împăratul și nici dela funcționari...

Revoluția aceasta avea deci un mare căpitan (Horia), trei căpitani (Cloșca, Crișan și Ion Horia) și vre-o 80 alți căpitani subalterni.

Tot pentru serviciul revoluției avea Horia mai mulți bucinatori cu tulpici și cornuri, care dădeau din munte în munte semnalul de adunare sau de alarmă, așa că de pildă comunicările din munții Mogoșului până la Horia în Albac se făceau în câte-va minute.

Țăranilor însă le lipseau armele. Horia a făcut ce-a putut și în privința aceasta. În Zărand căpitanul Crișan a format, în cele dintâi zile, o cavalerie de 200 oameni, înarmați cu lănci, puști și alte arme...

Dar pe lângă organizația militară, era nevoie în unele comune și de administrația civilă. Horia puse în mai multe localități primari noi. Aceasta cel puțin pentru început...

Continuarea însă nu s'a putut face niciodată...

XX

În fruntea guvernului ardelean, pe vremea aceea, se afla baronul Bruckenthal, un om înzestrat cu multe calități, iubitor de știință și de arte, dar fără vederi largi politice, fără idei de organizare și fără energie.

Atitudinea lui față de nemulțumirile din ce în ce mai mari ale asupriților e plină de echivocuri. Pe deoparte ar vrea să curme abuzurile, pe de altă parte nu vrea să se pună rău cu nobilii și nu îndrăznește să ia nici o măsură serioasă pentru vindecarea relelor.

Cea dintâi știre despre revolta țăranilor din Zarand soși la guvern la 4 Noemvre. Guvernatorul comunică îndată știrea comandantului general al Transilvaniei, baronul Preiss, cerându-i să trimită forțe armate suficiente pentru suprimarea tulburărilor și restabilirea liniștei publice.

Baronul Preiss însă se află în mare încurcătură față cu revoluția românilor. Dela Viena vea ordine ca, în afara de cazuri urgente, să

nu permită nici o intervenție militară fără știrea consiliului de război din Viena. Revoluția aceasta nu-i inspiră grije nici din punctul de vedere dinastic, nici punctul de vedere al statului. Țăranii se răsculasera împotriva nobilimei pe care nici împăratul, nici armata n'o vedea cu ochi buni. «In orice caz eu sânt perdut» — zise baronul Preiss când primi știrea revoluției. «Dacă procedez cu asprime în contra răzvrătiților, împăratul mă va învinui că i-am împușcat supușii; dacă n'o fac, se întâmplă poate rău și mai mare, care cade tot în spinarea mea».

Baronul Preiss hotărî ca, până îi vor sosi ordine dela Viena, să amâne orice intervenție a armatei. Iar guvernatorului îi răspunse că, înainte de-a face apel la armată, autoritățile să încerce alte mijloace de-a liniști pe țărani.

În ziua următoare (5 Noemvre), baronul Bruckenthal cere din nou și stăruiitor ajutor militar. Însfârșit comandantul general al armatei cedă; trimise trupe, dar cu ordine expuse să se abțină dela orice acțiune împotriva țărănilor.

Astfel se făcû că armata, pretutindenî, avea o atitudine de expectativă față de răsculați, ceea ce încurajă și mai mult pe țărani să continue stârpirea ungușilor și a nobililor.

Desperați, nobilii și guvernul se gândiră să proclame stare de asediu, să se ridice toată nobilimea și comunitățile libere împotriva țărănilor, mai ales că, zi cu zi, catastrofa devene-

mai mare, mai amenințătoare, mai primejdioasă. Cum însă aceasta ar fi provocat tulburări și mai mari, se renunță deocamdată la planul acesta. În schimb guvernul făcù apel la episcopii români din Sibiiu și Blaj ca dânzii, prin clerul supus lor, să îmblânzească inimile tulburate ale țăranilor. În acelaș timp guvernul numi un comisar, pe consilierul Mihail Bruckenthal, însărcinându-l să meargă în ținuturile revoltate și să se silească a liniști poporul răsvrătit. Instrucțiunile comisarului erau complicate: întâi și întâi trebuia să liniștească revoluția, apoi să-și procure informații amanunțite despre numărul trupelor și căpitanii țăranilor, despre cauzele revoluției și scopurile răsculaților, însăfârșit să pună premii de 20—50 galbeni pentru ceice vor prinde pe conducătorii revoluției.

Deodată cu comisarul guvernului fu invitat se plece și episcopul Ghedeon Nichitici pentru a liniști violențele poporului rătăcit. Iar la 11 Noemvre guvernul adresă țăranilor o «patentă», în limba românească, în care spunea că nu este adevărat că împăratul le-ar fi poruncit să ucidă pe unguri, etc.

Totuș mijlocul cel mai sigur, spre a potoli răscoala, se părea guvernului că este prinderea căpitanilor. Deaceea la 18 Noemvre lansă o nouă patentă în care făgăduia 30 de florini celui ce va prinde vre-un agitator.

Cum se vede, măsurile guvernului erau din cele mai nenorocite. În loc să făgăduiască răzăcişilor îmbunătăşirea soartei lor, guvernul dă porunci, aleargă la armată, ameninşă, spionează...

XXI

La 11 Noembrie căpitani Cloșca și Ion Horia ocupase Cricăul, iar la 12 Noembrie ei încheiară la Tibru un armistițiu fatal cu armata imperială, armistițiu care puse capăt operațiilor țaranilor răsculați.

Baronul Preiss, în situația sa dificilă, hotărâse ca, până la sosirea unor noi ordine dela Viena, să împedice cel puțin lățirea revoluției prin o politică împăciuitoare arătând țaranilor primejdiile răzvrătirci și oferindu-le speranțe mai bune pentru viitor. Cu misiunea aceasta dânsul însărcină pe colonelul Schultz din regimentul secuiesc de huzari.

Colonelul Schultz trimese îndată pe locotenentul Probst întru întâmpinarea cetelor de țarani, care veneau asupra Galdei, ca să-i pregătească o întrevedere cu căpitantul lor. La 10 Noembrie Probst se întâlnește cu Cloșca în valea Pârâului Turcului, parlamentă cu el și trupele sale, iar a două zi se întoarse la Cricău. Ce-

rerile lui Cloșca erau: să fie scăpați de iobăgie, să fie militarizați și să se dea drumul oamenilor închiși la Galda.

La 12 Noemvre Schultz avu o întrevedere cu Cloșca și alți căpitani ai răsculaților pe dealul comunei Tibru. Schultz, ascultând rugămintele țăranilor, izbuti să-i convingă să închee un fel de armistițiu de opt zile în care vreme dânsul va interveni să li se satisfacă cererile drepte, iar până atunci țăranii să se întoarcă pela casele lor și să nu mai continue prădăciunile, ceeace ei primiră subț jurământ.

Tratatul dela Tibru însă nu erau sincere din partea armatei, care țintea numai să pună stavilă provizoriu revoluției. Țăranii fură înșelați.

Negocierile cu răsculații începură acum pretutindeni și pretutindeni armata împărătească izbuti să liniștească spiritele ațâțate.

Pe la 16 Noembrie un trimis al comisarului guvernului, oculistul român Ion Molnar se duse la Brad și se întâlni cu căpitanul Crișan. Și lui Molnar țăranii îi făcură aproape aceleași mărturisiri ca lui Schultz: că s'au săturat din pricina neomeniei dōmnilor, că s'au săturat de iobăgie, că vreau să fie ostași... Molnar încheiă cu dânsii un armistițiu de 15 zile obligându-se să le aducă, în acest timp, răspunsul guvernului la cererile lor...

În urma armistițiului Crișan disolvă îndată trupa țăranilor din Zarand, trimițându-i pe toți pe la vetrele lor.

Dar înafară de aceștia au mai intervenit pentru potolirea răsculaților și episcopii români, ale căror servicii au avut într'adevăr cele mai bune rezultate.

Episcopul Ghedeon Nichitici, plecat dela Sibiu împreună cu comisarul guvernului, prin sfaturi date direct și indirect îndemnă pe țărani răzvrățiți să se mulcomească. Acelaș lucru îl făcură și episcopul Petre Popovici din Arad, Popovici din Verșeț și Ion Bob din Blaj... Episcopii aceștia făcură totul pentru a fi pe placul guvernului, dar nu se folosiră deloc de prilej pentru a ușura și soarta nenorociților țărani. Intre păstori și turmă nu eră par'că destulă dragoste. Sau cel puțin din partea păstorilor nu eră.

XXII

La 19 Noemvre expiră armistițiul dela Tibru. Pentru data aceasta baronul Preiss trimise din nou pe Schultz la răsculați, dar acuma cu ordinul de-a încercă să prindă cumvâ pe căpitan sub pretextul tratativelor.

La 21 Noemvre Schultz avù într'adevăr o înălnire cu căpitanii Horia și Cloșca la Câmpeni. Schultz le cerù căpitanilor să meargă la Sibiu pentru a expune guvernului plângerile care, îi asigură, vor fi ascultate. Iar până vor face aceasta, armistițiul să continue...

Tratativele acestea iată ce rezultate nenorocite avură. Printre țaranii răsculați intră grija și groaza. Mulți își luară gândul dela continuarea mișcării. Represaliile ce li se puseseră în vedere de-atâtea ori, dacă nu vor încetă, își făcuseră efectul... Deși răscoala nu s'a stins ndată, totuș un lucru se poate spune: armistițiul a dat timp dușmanilor să-și pregătească împotrivirea; acțiunea viitoare a țaranilor intră într'o nouă fază: din ofensivă trece în defensivă.

În vremea armistițiului în multe comitate din Ardeal se proclamă insurecțiunea nobilimei. În Alba, Cluj, Hunedoara, Cetatea-de-Baltă, Târgul-Murășului nobilii se ridicară și se organizară în contra răsculaților, înarmați chiar de către guvern. Cetele nobililor însă, neputând începe o expediție regulată asupra țăranilor din munți, începuseră să facă războiu cu țăranii singurateci de pe drumuri, care nici nu se aflau în mișcarea răsculaților și care nu opuneau nici o rezistență. Cetele de nobili tăbărâra, mult mai sălbatec de cât bieții țărani înfuriați de chinurile robiei, asupra satelor liniștite prădând, ucizând, terorizând pe locuitorii pașnici; sub pretext de despăgubire furau bănișorii țăranilor strânși din sudori amare, le luau vitele, îi despuiau de tot ce aveau și îi duceau apoi cu grămada în închisorile comitatelor.

În același timp autoritățile din Zlatna, fără nici o autorizare legală, puseră premii mari pe capul lui Horia precum și pe acel al lui Ion Horia... Deocamdata însă zadarnic... Încă nu se găsiră trădători...

XXIII

Împăratul Iosif află de abia la 12 Noemvrie despre izbucnirea răscoalei românilor în Transilvania și rămase foarte afectat. Cunoștea suferințele bieților țărani, avuse atâta solitudine pentru nevoile lor și dorea din suflet să le ușureze soarta... Dar calea pe care o apucașeră nenorociții obișduiți primejduia siguranța statului și deci mișcarea trebuia oprită cât mai repede. Astfel dădu îndată ordine ca autoritățile să caute a liniști cu binele poporul răzvrătit; unde nu s'ar obține pacea prin blândețe, să intervină armata, dar să evite pe cât posibil vărsările de sânge. Totodată publică amnistia generală pentru țărani care au luat parte la mișcare, exceptând doar pe corifeii principali. Excepția aceasta fusese dorința mare a cancelarului Eszterhazy... Apoi se puse și un premiu de 300 galbeni pe capul primului căpitan...

Dar principala dorință a împăratului era să cunoască amănunțit și exact adevărurile cauze

ale acestei revoluții, și să pună capăt regimului de abuzuri și de violențe. Dela nobilimea și autoritățile transilvane nu putea să aștepte nimic. Trebuie să însărcineze un om cinstit, neinteresat și cu mai multă compătimire pentru țărani. Și însărcină pe contele Anton Iankovich din Banat, numindu-l comisar regal delegat cu facerea unei anchete largi și cu luarea măsurilor trebuincioase pentru restabilirea liniștei...

În vreme ce însă împăratul căută să îmblânzească pe țărani rătăciți, prin măsuri omenoase, nobilii se apucară de răzbunare. Starea de asediu fu proclamată în toată Transilvania și sub scutul acestei situații excepționale, nobilii își dădură drumul. La 25 — 27 Noembrie, la Alba Iulia fură executați fără nici o cercetare 11 țărani. Un ziar unguresc de atunci spune următoarele asupra execuțiilor acestea :

„La 25 Noembrie au executat în Alba Iulia pe Ursu Uibaru, pe care l’au tras viu în țepă, iar lui Toma Singheteanu, Vasile Munteanu și Savu Munteanu le tăiară capul, capetele lor fură puse în țepă și trupurile pe roată, pe Iacob Munteanu și Irimie Martin îi goniră cu roata din lume, adică îi frânseră, iar pe unul cu numele Mihoc îl despicară de viu în patru bucăți și bucățile le spânzurară în patru părți anumite. Afară de aceștia cine ar mai putea

spune câți au fost prăpădiji cu pușca, iar prinși
așjderea se află o mulțime mare."

Da, da... Cine-ar putea spune câte victime
au cerut nobilii aceia fără milă și fără îndu-
rare? Cine?

XXIV

Contele Iankovich, comisarul regal, primise ordinul să plece la Arad și de-acolo în Transilvania. Misiunea lui era delicată. Era un om cinstit și drept și-și dădea seama de greutatea sarcinii ce-i se încredințase și de obstacolele ce le va întâmpina.

Îl se pusese armată la dispoziție câtă va crede de trebuință, numai să o întrebuințeze cu tact.

Pretutindeni nobilii îl întâmpinară cu petiții și memorii voluminoase. Nobilimea cerea despăgubire pentru cele suferite din partea țărănilor și mai cu seamă pedepse înspăimântătoare pentru țărani revoltați. Iankovich avu nenumărate dificultăți ca să-și poată îndeplini misiunea cu imparțialitatea cerută, tocmai din pricina veșnicelor stăruinți ale nobililor doritori de sânge.

Chiar când ajunse la Arad, avu să împedice o adevărată monstruozitate. Nobilimea și funcționarii comitatului Arad adunaseră din fiecare sat răsculat câte 2—3 oameni, în total vre-o

42, și-i condamnară repede la moarte... Țeapă, roată, tăierea mâinilor, tăierea capului, ardere și furci — erau destinate celor 42, iar toată populația comunelor, bărbați, femei și copii, aveau să fie bătuți cu vergile, fără deosebire dacă au luat sau n'au luat parte la mișcare. Contele Iankovich trebuia să intervină, în numele regelui, pentru ca sentința această să nu se execute și să fie supusă aprobării împăratului (care de altfel o casă pe deantregul).

În petițiile nobilimei, acuzările cele mai mârșave împotriva întregului popor român sânt regulate. Nemeșii barbari, mai barbari decât iobagii lor nenorociți, cer țepe, spânzurători, furci, roate... Revolta năpăstuiților le-a vârat spaima în oase. Ar vrea chiar să-i pună pe toți în lanțuri, să nu poată de cât să muncească, să muncească mereu pentru folosul lor.

Contele Iankovich singur caracterizează pe nobilii aceștia după petițiile și memoriile înaintate, zicând: „Mă șilesc mereu să-i aduc la principii mai sănătoase și să-i fac să cugete mai uman...” Iar împăratul: „Toate petițiile, scrisorile și cererile comitatelor, ale adunărilor de nobili și actele lor dovedesc că dânșii și-au pierdut cu totul cumpătul, și cred că-și vor afla siguranța numai trăgând în țeapă și omorând cu roata fără a le păsa pe cine și pe câți”.

XXV

În vremea aceasta însă armistițiul dela Tîbru expirase și românii, văzând că nădejtile și buna lor credință au fost înșelate, se puseră din nou în mișcare. Horia trimise poruncă în toate satele, dela Alba până la granița Ungariei, să se adune oamenii.

La 29 Noemvre o trupă de țărani de vre-o 400 de oameni ocupă Ilia și se pregăti să atace din nou Deva.

În acelaș timp se ridicară și țărani din Munții Abrudului și se împărțiră în patru grupuri: unul la Mogoș, subț Ion Horia; altul la Ofenbaia, subț poruncile lui Cloșca; al treilea la Albac, sub comanda lui Horia; și al patrulea în Zarand, sub Crișan. Acum planul căpitanilor eră să plece din nou asupra orașelor ungurești. Și ostilitățile începură îndată. Patrurile de soldați, trimise să facă recunoașteri, fură prinse și bătute. Pretutinden se găsiră soldați uciși de către țărani amăgiți.

Chiar în zilele acelea începuse să se publice amnistia acelor răsculați care se vor întoarce la casele lor. Românii însă respinseră amnistia, declarând că nu se vor liniști până ce nu li se va ușura soarta...

Dar pecând românii făceau pregătiri pentru reînceperea ofensivei, se puse și armata în mișcare din toate părțile, spre munții Abrudului. Planul armatei era să înconjoare grupul principal al țăranilor și să-l împrăștie sau să-l doboare. Și planul fu executat...

Situația românilor era critică. Văzându-se înconjurați, se puseră îndată în stare de apărare. Taiară păduri, baricadară comunele marginase.

Operațiile armatei începură. Luptele dintâi însă fură defavorabile armatei la Zarand, Mogoș, Ofenbaia. La Remeți se dădu chiar o luptă înverșunată între țăranii și armată, din care românii eșiră biruitori—15 soldați și 17 țărani fură uciși și răniți... Tot astfel o păți armata și la Zarand. Crișan bătù pe maiorul Stoianich, cu 320 soldați, lângă Brad și-l aruncă spre țara ungurească. Crișan urmări armata până la Hălmagi. Stoianich scăpă numai printr'o înșelătorie, încheind o convențiune cu Crișan, pe care firește n'a respectat-o. Cam în acelaș timp se dă o luptă la Lupșa, între maiorul Dolcinengo și răsculați, în care armata e alungată cu pierderi serioase.

În urma acestor înfrângeri, nobilimea fu și

mai consternată și se adresează generalului Koppenzoller din Ungaria să intre cu două regimente în Ardeal.

Dar răsculații totuși sunt bătuti, prin viclesug, la Mihăileni (la 27 Decembrie), dupăce, prin stăruințele episcopului Nichitici, cea mai mare parte dintr'înșii se retraseră pela vetrele lor. În lupta această căzură 85 de țărani, înafară de răniți și de 15 prizonieri.

În urma acestei lupte, toată mișcarea încetă în Zărand.

Dar efectele înfrângerii se repercutară și în Munții Abrudului. Țăranii de-aici trimiseră deputați la comisarul guvernului cu declarații de supunere.

În mâinile țăranilor nu mai rămăsese de cât Ofenbaia, Câmpeni și Albac. Asupra acestora plecă colonelul Schultz cu 750 de soldați. Țăranii izbutiră întâi să împresoare pe Schultz în Câmpeni. Dar îndată sosită întăriri puternice cu tunuri și români fură respinși.

Revoluția se isprăvisese. Nu mai avea putere, nu mai avea viață. Lui Horia nu-i mai rămase decât să disolve trupa scăpată dela Câmpeni, pentru a nu mai continuă o luptă zadarnică și fără nici o șansă de izbândă, în fața unui dușman mult superior din toate punctele de vedere. Horia nu mai cere tovarășilor săi decât să-l petreacă până la Albac și peste munți, ca

să-și poată urmări drumul spre Crișul-negru și mai departe la Viena...

Pela mijlocul lui Decemvre deci revoluția încetase. Se făcuse iar tăcere. Doar gemătele nenorociților, schingiuiților, bătuților, ucișilor se strecurau fioroase spre cer...

Urmă răzbunarea cea mare...

O licărire de nădejde răsărise în sufletul românimeii apăsate. O clipă. Și nădejdea s'a înecat repede în sângele atâtor victime...

XXVI

Pentru prinderea căpitanilor se făcură multe încercări zadarnice și în timpul revoluției.

Pe la mijlocul lui Decemvre, când revoluția se stinse, Horia și Cloșca se retraseră în munții Albacului, într'o pădure uriașă, numită Scorăcetu, nu departe de râul Someș. Aici își făcură o colibă acoperită cu crengi și pământ, așteptând să le vină bani dela comune ca să poată merge la Viena.

Pretutîndeni însă se dădură ordine severe pentru prinderea lor. Toate trecătorile spre Ungaria erau păzite, iar la Viena se luaseră măsuri ca să fie prinși îndată ce ar intra în oraș.

Colonelul Kray află că Horia și Cloșca sînt încă tot prin munți. În urma sfaturilor unui pădurar, chemă șapte țărani din Păul-Mare și punându-le în vedere premiul de 300 galbeni pentru fiecare căpitan, îi trimise să-i caute și să-i prindă. Două zile căutară aceștia prin munți zadarnic. A treia zi, Luni 27 Decemvre, dădură de urme proaspete în zăpadă și îndată

putură prinde pe un paznic al lui Horia, pe care apoi îl siliră să le descopere locul unde se află căpitanii... Se apropiară de coliba căpitanilor. Horia îi primi prietenește și-i pofti la foc să se încălzească. Doi din țărani trădători se așezară lângă Horia, iar alți doi lângă Cloșca. Se apropiară de foc și ceilalți trei trădători. Apoi deodată se aruncară asupra căpitanilor, îi trântiră la pământ și-i legară. Între acestea Horia avu vremea să scoață din sân un teanc de hârtii, cât ții într'o mână, și să le asvârle în foc. Pe urmă trădătorii anunțară pe soldați cărora le predară pe cei doi căpitanii...

La 31 Decembrie, trei zile după prinderea lor, Horia și Cloșca sosesc la Abrod. O mulțime mare de popor, români și ungurii așteptau în piața orașului trecerea căpitanilor. La 1 Ianuarie apoi fură trimiși la Alba-Iulia, escortați de 70 grăniceri secui. Pe drum soldații aceștia puseră lui Horia pe cap, în bătae de joc, o coroană de nuiiele în forma unei roate, zicând: „Așa se cuvine regelui!“

La 2 Ianuarie ajunseră la Alba-Iulia. Cloșca fu închis într'o odăiță mică, în partea de sud a fortăreței, iar Horia sub poarta cea nouă, în partea de nord. Amândoi erau păziți înăuntrul celulelor de câte doi soldați, iar la ușă de un al treilea.

O lună mai târziu, la 30 Ianuarie, fu prins și Crișan. El, ca să nu fie recunoscut, se îm-

brăcase în haine de cerșetor și rătăcea prin munți dintr'un sat într'altul... Prinderea lui e tot operă de trădare. Nouă țărani se însărcinară și făcură jurământ să prindă pe Crișan. Aceștia, sub conducerea popei din Cărpeneș, îl urmăriră pe drumul spre Ponor și, prin surprindere, puseră mâna pe dânsul.

La 1 Februarie sosește și Crișan la Alba-Iulia și e închis tot în fortăreață, în temnițele ce se aflau sub clădirea veche a gărzii...

Toți trei căpitanii se întâlniră în aceeași închisoare, în aceleași lanțuri grele... Și toți trei se văzură prinși prin trădarea ticăloasă a câtorva dintre cei pentru care dânsii lucraseră și se jertfiseră...

XXVII.

Interogatoriul celor trei căpitani îl luă comisiunea aulică, adică Contele Iankovich, deși de drept dâșii ar fi trebuit judecați de tribunalul comitatului Albei. Aceasta în urma ordinelor împăratului.

Procesul celor trei căpitani se făcù în mare taină.

Interogatoriul formal începù deabia pela sfârșitul lui Ianuarie, fiindcă în timpul acesta se îmbolnăviră aproape toți membrii comisiunei.

La 26 Ianuarie începe interogatorul.

Horia fù ascultat de 6 ori. Cloșca tot de 6 ori. Crișan numai de 2 ori. Lui Horia i s'au pus 118 întrebări, lui Cloșca 134, iar lui Crișan 47. Toți trei căpitanii fura confrunțați cu mai mulți martori.

Horia tăgăduște dela început până la sfârșit și nu dă nici o lămurire asupra cauzelor mișcării, nici asupra scopului ei, și nici nu acuză pe nimeni.

Tot asemenea face și Cloșca în cursul interogatorului.

Deși interogatoriile au fost secrete, nu încapă îndoială că ei n'au vrut să declare nimic. Care să fi fost motivele acestei rezerve încăpățanate? Nu cumva oamenii aceștia au lucrat într'adevăr îndemnați de împăratul Iosif, exagerând poate intențiile lui, dar în vederile și ideile sale?

Mister.

Crișan e mai deschis. Povestește evenimentele așa cum se cunosc. Spune că a fost prins într'o casă din satul Mogoș de doi oameni și de un popă din Lupșa, care e orb de un ochiu.

Dar încă înainte de-a i se termina interogatoriul, Crișan e găsit mort în închisoare, în ziua de 13 Februarie. S'a sinucis, ca să scape de cele ce-l așteptau din grația și bunăvoința nobililor, spânzurându-se sau sugrumându-se cu cureașa dela opinci.

La 24 Fevruarie Contele Iankovich încheie interogatoriul cu Horia și Cloșca.

XXVIII

Cu toate că Crișan se sinucise, nu scăpă nici mort de justiția ungurească. Conte Iancovich, la 14 Februarie, pronunță o sentință în regulă, asupra cadavrului lui Crișan. Iată părțile finale dintr'însa :

«Prin faptele acestea George Crișan, ca unul care a tulburat liniștea publică cu intenție și în mod malițios, ca agitator și amăgitor al poporului de jos, ca incendiator scelerat și ucigaș crâncen, s'a făcut vinovat de crimele cele mai grave și neiertate, atât în ce privește propria sa persoană, cât și pentru crimele ce le-a săvârșit poporul revoltat de dânsul ; și în sfârșit, ca să poată scăpa de severitatea meritată a dreptății, s'a făcut ucigașul său propriu.

„Cu toate că asupra lui, dacă nu se sustrăgea dela pedeapsă prin sinucidere, s'ar fi aplicat o penalitate mult mai severă și mai evidentă, totuș pentru a da o icoană și o pildă, de oroarea acestei pedepse, corpul mort al acestui criminal principal, să fie târât la locul de supliciu și acolo gădele să-i taie capul și să-i despică

corpul în patru bucăți, capul să i se pună în țeapă la locul domiciliului său în Cârpeniș, iar celelalte patru bucăți să se pună pe roată, anume, o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, a doua parte de sus la Brad, și a doua parte de jos la Mihăileni..."

Peste două zile, la 16 Fevruarie, această ciudată și neomenoasă sentință se și execută pe cadavrul lui Crișan.

La 26 Fevruarie apoi Contele Iankovich pronunță sentința de moarte și asupra lui Horia și Cloșca. Publicarea li se făcù înaintea edificiului gârzei și a corpului de armată care se află în Alba-Iulia. Iată și' din monstruozitatea aceasta sfârșitul :

„Peste tot așadar Horia și Cloșca au meritat o pedeapsă criminală, ca unii care au tulburat cu răutate și cu intenție liniștea publică, ca agitatori și amăgitori, ca unii ce au fost căpitani la omorurile și incendiile cele mai scelerate și care au săvârșit chiar dâșii tâlhării și prădări violente, au meritat să fie pedepsiți atât pentru fărădelegile și crimele ce le-au săvârșit dâșii, cât și pentru acelea pe care le-a savârșit poporul.

„Prin urmare Horia, numit altel și Ursu Nicola, și Ion Cloșca, constatați fiind ca niște scelerați, care au săvârșit omoruri și prădări, ca tulburători îndrăzneți ai liniștei și siguranței publice... au să fie duși pentru crimele a-

cestea la locul de supliciu și acolo să li se frângă cu roatele toate membrele corpului, începând de jos în sus, anume mai întâi lui Ion Cloșca, apoi lui Horia numit altfel și Ursu Nicola, și în modul acesta să fie frecuți din viață la moarte, iar corpurile lor să se despoaie și taie în patru bucăți, capul și părțile corpului să se pună pe roate pe lângă diferite drumuri și anume în comunele unde au săvârșit cruzimile cele mai scelerate, iar inimile și intestinele lor să se îngroape aici la locul supliciului“.

Ziua pentru executarea acestei groaznice sentințe se fixă pentru 28 Fevruarie dimineța. Totodată Contele Iankovich, ca să imprime ororile acestui supliciu și în inimile celorlalți țărani, ordonă să se trimtă din fiecare comună, din comitatele Hunedioara, Alba, Cluj și Sibiu, câte 6 oameni, 3 mai tineri și 3 mai în vârstă, care să sosească la Alba-Iulia în noaptea de 27 Fevruarie.

Apoi Luni, 28 Fevruarie dimineța, căpitanii Horia și Cloșca, după ce fură împărțșiți cu sfintele taine de către preotul Nicolae Rațiu din Maerii Albei-Iulie, fură duși la locul de supliciu pe colina care se înalță deasupra villor, în partea de sud a fortăreței.

Românii, care-l iubeau atâta pe Horia și pe Cloșca, au fost siliți să asiste la torturarea căpitanilor dragi. Peste 2600 țărani din 419

comune erau de față la acest dureros spectacol.

Mai întâi frânseră cu roata pe Cloșca, începând dela picioare spre cap. I se dădură mai mult de 20 de lovituri până-și dădu sufletul. Iar Horia trebui să privească oribila moarte a prietenului rămas credincios până la sfârșit.

Horia se duse fără șovăire la locul destinat pentru supliciu. Dar cu dânsul isprăviră mai repede. După o lovitură care-l frânse fluerul drept, îi dădură îndată o lovitură de grație asupra pieptului.

Și căpitanii s'au sfârșit...

XXIX

Dar seria condamnărilor nu se sfârși cu Horia și Cloșca. Toți ceilalți prizonieri fură predați comitatelor să-i judece, cu ordinul însă, ca înainte de publicare, sentințele să se supună împăratului.

Comitatul Albei avu 120 prizonieri, dintre care fură condamnați numai decât 36 de inși. Comitatul Clujului condamnă la moarte pe un preot și 18 țărani. Și tot astfel și celelalte comitate. Au fost uciși mișelește, sub masca legii, mulți, foarte mulți țărani români... Și mulți, foarte mulți preoți... Sângele românesc curgea puhoi. Urgia cea mai grozavă se deslănțui multă vreme asupra sărmanilor frați subjugați... Numărul martirilor a atins țifre enorme...

Ce-au fost cruzimile românilor desperați de greutatea mizeriei și a apăsărilor față de cruzimile bestiale de răzbunare ale ungarilor, cruzimi săvârșite sub scutul dreptății lor speciale!

Revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan, a fost înăbușită în sânge, dar totuș a dat roade pentru viitorul neamului românesc. La 22 August

1785 împăratul Iosif acordă iobagilor români dreptul de a se mută... O verigă din lanțul robiei a fost ruptă. Prin jerfe imense, fără îndoială, dar s'a rupt...

Dar Horia ?

Căzut, în planurile sale de desrobire a neamului său oropsit, părăsit de împăratul în care avea atâta nădejde, stima pentru el n'a încetat, ba a crescut mereu în inimile românilor. În lanțuri, în nenorocire, românii l'au iubit ca pe un părinte scump, iar amintirea lui a rămas sfântă.

Sângele martirilor Horia, Cloșca și Crișan, vărsat fără milă de asupritorii unguri, a redșteptat conștiințele aproape adormite ale românilor. Și astfel din sângele lor s'au plămădit zorile libertății...

XXX

Libertatea popoarelor a cerut și cere totdeauna grele jertfe de sânge. Cei mai buni fii ai neamului, reprezentând conștiința și aspirațiile sale, nu șovăie a pune în cumpănă viața lor spre a dobândi înălțarea urmașilor. Numai popoarele care sânt în stare să producă asemenea fii au dreptul la stima lumii și recunoștința istorică, numai acelea vor contribui la civilizarea și îmbunătățirea omenirii.

Neamul românesc, așezat de soartă în colțul cel mai bătut de primejdii al lumii, a avut norocul să nască veșnic bărbați care să-l conducă spre tărâmurile libertății. Istoria ne-a cerut sacrificii imense. Nu e petec de pământ românesc care să nu fie frământat de sânge românesc.

Sacrificiile acestea însă nu vor fi fost zadarnice. Sângele martirilor și eroilor a fost sămânța cea mai vie a românismului. Pământul îmbibat de sângele românesc a căpătat suflet românesc. Jertfele ne-au sporit drepturile și le-au apropiat, zi cu zi, de îndeplinire.

Răscoala Moților a fost o afirmare cumplită a dreptului de viață al unui popor rob. A fost o încercare de a scutura lanțurile. N'a izbutit. În sânge a fost înăbușită. Dar încercarea a dat poporului dovezi de puterea sa, a servit urmașilor drept imbold de-a continua opera de desrobire...

Catastrofa mondială de azi a găsit poporul românesc din Transilvania gata de luptă. Asupritorii lor se află la răspântie. Dreptul forței e pe sfârșite. Ca mâine va începe răfuiala cea mare din care trebuie să izvorască dreptatea românilor...

Iar când neamul românesc întreg va fi stăpân pe soarta sa, când românii vor dobândi dreptatea ce li se cuvine și pe care o așteptăm de atâtea vremuri, când România se va întinde «dela Nistru până la Tisa»: atunci amintirea căpitanilor Horia, Cloșca și Crișan, va putea fi mai bine prețuită și venerată. Atunci, în locurile unde au suferit supliciu în fața miilor de români robi, se vor înălța desigur mândrele lor statui la care românii liberi de pretutindeni vor veni să se închine cu respect și cucernicie.

Și poate că vremea aceasta nu mai este de parte.

1915, Septembrie.

iz Mai 1921

DE ACELAȘ AUTOR:

- Frământări, nuvele și schițe, Editura «Librăria Națională», Orăștie; 1—3 mie;
- Golanii, nuvele și schițe, Editura H. Steinberg, București; 4—6 mie;
- Mărturisire, nuvele și schițe, Biblioteca «Căminul» București;
- Răfuiala, nuvele și schițe, Editura Alcalaș, București; 1—5 mie;
- Calvarul, povestirea unui oropsit, Editura Alcalaș, București; 1—5 mie.
-

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
1981

Editura Librăriei STANCIULESCU

BUCUREȘTI — BULEVARDUL ELISABETA, 5

A APĂRUT:

Agârbiceanu I. Arhanghelli, roman din viața românilor ardeeni	Lei 3.50	Mihail Negru. Aspecte și fragmente din civilizațiunea și gândirea chineză, dela origină și până astăzi, (cu aproape șaptezeci clișee).	Lei 7.50
Cilmescu N. Funcț. Publici cine a fost, cine sunt, cine ar trebui să fie. Studiul critic asupra originiei lor	Lei 3.—	Pentru Carpații noștri.	Lei 4.—
Lascarov Moldoveanu Al. Zile de camp, iunie—August 1913, Imp. carac.	Lei 2.50	Th. D. Sperantia. Anecdote de post	Lei 2.50
Negoescu Al. Aurel. Educația Rom. contr. la stud. Istoriei Pedagogiei	Lei 1.50	Mihail Lungianu. Clacă și Robot.	Lei 3.—
Pop I. Manual de conver. Rom.-Germ.-Mag. cu un ch. mil. Rom.-Mag.	Lei 1.—	Gabriel Fulger. Revoluția	Lei 2.—
Rosetti D. Radu. Printre picături	Lei 3.50	Th. D. Sperantia. Psihologia pentru toți	Lei 4.—
Jean Marie Guyau. Educ. și Eridit. trad. din l. Franc. de Stelian Const. și Virgil N. Dinulescu	Lei 4.—	N. Ionescu Jilavă. Visul Implinit	Lei 4.—
Leon N. Tolstoi. Război și Pace, volumul	Lei 5.—	Ștefan Popp. Dicționar ortografic al l. rom.	Lei 3.—
Napoleon și Alexandru. trad. de G. B. Rareș	Lei 5.—	Ion Păun. Versuri, Proză, Scriori	Lei 2.—
Al. Anestin. In foc	ei 3.50	Căpit. Victor A. Bacaloglu. Teatru ostășesc și sătesc	Lei 1.—
Margarita Müller Verghy. Copiii lui Răzvan	Lei 4.—	Locotenentul Rodrigue Golliescu. Actul zborului sau problemele aviațiunei	Lei 2.—
		Printre portocali. V. Blasco Ibanez. Romau trad. de B. G. Rareș cu ilustr.	Lei 6.—